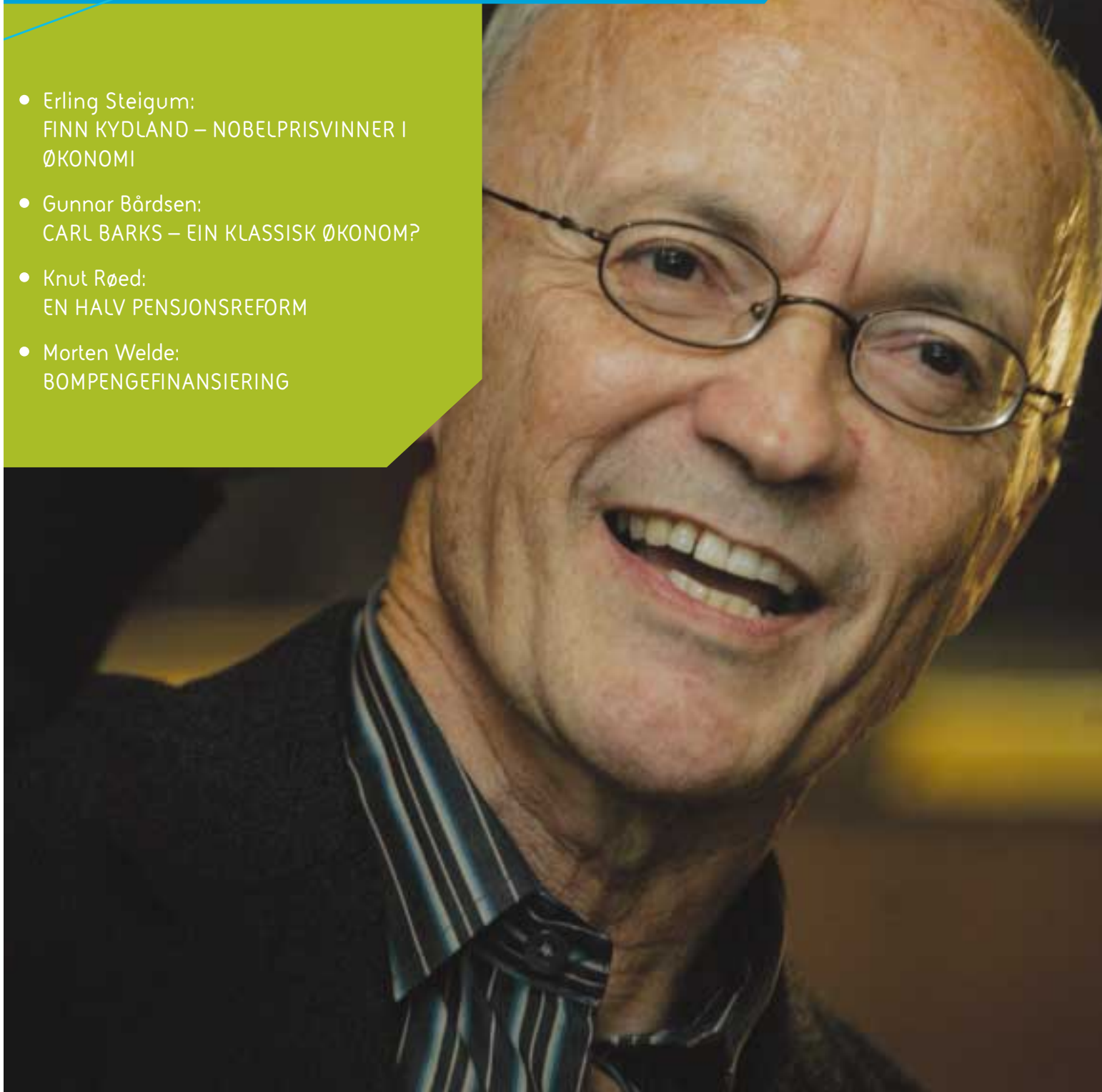

ØKONOMISK FORUM

- Erling Steigum:
FINN KYDLAND – NOBELPRISVINNER I
ØKONOMI
- Gunnar Bårdsen:
CARL BARKS – EIN KLASSISK ØKONOM?
- Knut Rød:
EN HALV PENSJONSREFORM
- Morten Welde:
BOMPENGEFINANSIERING

ØKONOMISK FORUM

- REDAKTØRER
Leo A. Grünfeld · lag@nupi.no
Kåre Johansen · kare.johansen@svt.ntnu.no
Ylva Søvik · ylva.sovik@econ.no

- ORGANISASJONSKONSULENT
Mona Skjold
mona.skjold@samfunnsokonomene.no

- UTGIVER
Samfunnsøkonomenes Forening
Leder: Kjell A. Brekke
Fung. generalsekretær: Ragnar Ihle Bøhn

- ADRESSE
Samfunnsøkonomenes Forening
Skippergt. 33
Postboks 8872, Younstorget
0028 Oslo
Telefon: 22 31 79 90
Telefaks: 22 31 79 91
sekretariatet@samfunnsokonomene.no

www.samfunnsokonomene.no

Postgiro: 0813 5167887
Bankgiro: 8380 08 72130

- UTGIVELSESPPLAN
NR. 1: MEDIO FEBRUAR NR. 6: MEDIO SEPTEMBER
NR. 2: MEDIO MARS NR. 7: MEDIO OKTOBER
NR. 3: MEDIO APRIL NR. 8: PRIMO NOVEMBER
NR. 4: MEDIO MAI NR. 9: ULTIMO DESEMBER
NR. 5: MEDIO JUNI

- PRISER

Abonnement	kr.	950.-
Studentabonnement	kr.	250.-
Enkeltnr. inkl. porto	kr.	150.-

- ANNONSEPRISER

1/1 SIDE	kr.	6080.-
3/4 SIDE	kr.	5490.-
1/2 SIDE	kr.	4900.-
Byråprovisjon		10%

- ANNONSEFRIST
10 dager før utgivelsesdato

Design: www.deville.no
Trykk: MGH grafisk AS, Bergen

Innhold

NR. 1 • 2005 • 59. ÅRG.

- LEDER
Kostbart stryk 3
- DEBATT
Svar til professor Lars-Erik Borges
temaartikkel om eiendomsskatt i
Økonomisk forum nr. 9 - 2004
av Dag Refling 4

Aksjonærmodellen 6
av Øystein Børmer
- AKTUELL KOMMENTAR
En halv pensjonsreform 8
av Knut Røed

Statlig lisenshandel? 12
av Petter Osmundsen

Bompengefinansiering - innkrevings-
kostnadene avhenger av mange forhold 14
av Morten Welde
- ARTIKKEL
Finn Kydland - Norges tredje Nobel-
prisvinner i økonomi 20
av Erling Steigum

Carl Barks: ein klassisk økonom? 31
av Gunnar Bårdsen
- BOKANMELDelse
Moderne makroøkonomi 37
av Erling Steigum

Globale penger 40
av Arne Jon Isachsen og
Geir Bjørnes Høidal

Årets forskermøte 42
av Jan Yngve Sand

Artikkelprisen 45

FORSIDEFOTO: SAMFOTO
ØKONOMISK FORUM/ISSN 502-6108

Kostbart stryk

De siste årene er det gjennomført flere reformer innenfor universitets- og høyskolesektoren. Blant annet er gradsstrukturen endret slik at vi nå snakker om bachelor og mastergrad, karaktersystemet er endret fra tallkarakterer til bokstavkarakterer, og finansieringssystemet er endret slik at en større del av institusjonenes bevilgninger knyttes til antall uteksaminerte kandidater eller produksjon av studiepoeng. Produksjon av studiepoeng har også vesentlig betydning når bevilgningen skal fordeles nedover innenfor den enkelte institusjon til fakultet eller avdeling, og videre til den enkelte grunnenhet.

De fleste økonomer vil vel i utgangspunktet betrakte en slik stykkprisfinansiering som fornuftig enten en ser det som kompensasjon for økte kostnader ved å utdanne og uteksaminere mange studenter, eller at systemet gir insentiver til økt produksjon av studiepoeng.

Systemet er imidlertid ikke uten svakheter. Siden det bare er antall studiepoeng og antall uteksaminerte kandidater som teller, kan det på den ene side innvendes at systemet i liten grad gir insentiver til økt studiekvalitet. Det er imidlertid mer alvorlig at større vekt på stykkprisfinansiering kommer samtidig som kravet om ekstern sensur oppheves. Dette kan gi opphav til liberal karaktersetting, enkle oppgaver eller terping på noen få tema som gis ved eksamen. Faglærere i ulike fag og ved ulike institusjoner har uttalt at de ikke "får lov" til å stryke kandidater fordi dette gir redusert bevilgning og koster for mye for vedkommende institusjon eller grunnenhet.

Det kan være grunn til å tro at det vil etableres ulik praksis for karaktersetting ved ulike institusjoner. Noen institusjoner vil opprettholde en praksis med ekstern sensur og streng karaktersetting, mens andre kan velge en mer liberal praksis. Det er åpenbart uheldig at en gitt karakter ikke gir uttrykk for det samme uavhengig av hvilken institusjon kandidaten kommer fra. Dette gjelder både i forbindelse med opptak av studenter med grunnutdanning fra ulike institusjoner til masterstudier, og i forbindelse med ansettelse av ferdig uteksaminerte kandidater.

Over tid vil nok ulik praksis ved ulike institusjoner bidra til at det etableres et rykte om A-institusjoner med streng praksis, og B-institusjoner med liberal praksis. Dette vil i det minste ta lang tid, og det er heller ikke åpenbart at det vil bli gitt anledning til å diskriminere mellom kandidater fra ulike institusjoner ved opptak eller ansettelse.

Utdanningsinstitusjonene er nå pålagt å etablere nye systemer for kvalitetssikring av undervisning og eksamen. Det er ikke klart hvordan dette vil fungere i praksis, men vi frykter dette kan gi opphav til et omfattende byråkrati. Innenfor vårt fag er det i hvert fall en felles forståelse mellom de ledende institusjonene om at *det enkle fortsatt er det beste*, og vil videreføre en praksis med utveksling av sensur, selv om dette ikke er pålagt ved lov. Hvorvidt de øvrige institusjonene beholder denne typen kontrollmekanismer vil være et viktig signal om hvor alvorlig de tar kvaliteten på utdanningen de tilbyr.

Svar til professor Lars-Erik Borges temaartikkel om eiendomsskatt i Økonomisk forum nr. 9 - 2004

Boligeiendommer har en ligningsverdi på maksimalt 30 prosent av markedsverdien, mens den for aksjer i børsnoterte selskaper er satt til markedsverdi. Fastsetting av skattegrunnlaget for disse formuesobjektene er dermed ulikt, men det er for enkelt ut fra dette å konkludere med at denne skattemessige forskjellsbehandlingen gjør det attraktivt å investere i objekter som verdsettes lavt slik Borge gjør.

DAG REFLING

Utredningssjef i Huseiernes Landsforbund

Eiendom har i motsetning til aksjer betydelige drifts- og vedlikeholdskostnader for at de ikke skal miste sine kvaliteter og dermed verdi som formuesobjekt. Boligeierne betalte 32 mrd i til stat og kommune i 2004 i ulike skatter, særavgifter og gebyrer (unntatt mva på nybygg). Dette må betales for i det hele tatt å ha en bolig stående. I tillegg kommer utgifter til minimum vedlikehold for å sikre at boligen ikke forringes teknisk. Et konservativt anslag på slikt vedlikehold kan ligge på omtrent samme størrelsesorden. Samlet vil det fordelt på 2 millioner boliger tilsvare i overkant av 30 000 kroner i året pr. bolig. Med en antatt gjennomsnittsverdi på en norsk bolig på 1,5 millioner kroner, vil det si at en gjennomsnittsbolig belastes med 2 prosent i året i skatt, avgift og minimums vedlikehold. Til sammenligning vil en portefølje med børsnoterte aksjer med verdi 1,5 millioner maksimalt gi 14

061 kroner i formuesskatt, eller under halvparten. Selv uten å ta hensyn til vedlikehold, kommer aksjene bedre ut. Jeg tar derfor avstand fra Borges påstand om at boligeiendom er begunstiget rent skattemessig.

Jeg tar derfor avstand fra Borges påstand om at bolig-eiendom er begunstiget rent skattemessig

En investor som skal vurdere om det vil gi best avkastning å investere i en boligeiendom eller i aksjer, vil ta hensyn til alt dette før han treffer en investeringsbeslutning. Det er resultatet av slike betraktninger som ligger til grunn for aktørenes faktiske valg. Dermed bør også dette ligge til grunn for vurderingen av om skattesystemet er nøytralt eller

om det investeres som skattetilpasning med den konsekvens at den samfunnsøkonomiske avkastningen på kapital reduseres.

En skatteyter kan normalt bare ha en prosentlignet bolig og en prosentlignet fritidseiendom

For å vurdere betydningen av ulik skattebyrde for boligeiendom og børsnoterte aksjer må det også tas hensyn til begrensningene i skatteregimet for boligeiendommer. En skatteyter kan normalt bare ha en prosentlignet bolig og en prosentlignet fritidseiendom i tillegg til at eiendommen må brukes til bolig- eller fritidsformål av skatteyteren selv. Oppfylles ikke vilkårene, blir eien-

dommen regnskapslignet. Hvis en skatteyder bor i egen bolig og står overfor en investeringsbeslutning, kan han dermed ikke velge mellom å investere i børsnoterte aksjer eller enda en prosentlignet bolig. Hvis valget faller på en boliginvestering, vil han få en avkastningsbeskatning på 28 prosent av netto overskudd for eiendommen slik som for aksjer. Alternativt kan boligeieren selge sin prosentlignede bolig og kjøpe en ny og dyrere. Verdien av dette valget blir imidlertid redusert ved at han får transaksjonskostander på anslagsvis 10 prosent av boligens verdi. Dette må trekkes fra før en kan sammenligne med den alternative avkastningen fra børsnoterte aksjer.

Lars-Erik Borge argumenterer videre for at eiendomsskattens potensialer i Norge ligger på det nivået man finner i

Ville Borge finne en tidobling av eiendomsskatten i Norge akseptabel?

Storbritannia og USA, det vil si 3 prosent av BNP uten å nevne noe om følgerne det har for subsidiebehovet til boligsektoren eller hvordan resten av skattesystemet er innrettet. I Norge ligger eiendomsskatten i følge Borge på ca. 0,25 prosent av BNP. Det kan innebære at Borge ville finne en tidobling av eien-

domsskatten i Norge akseptabel? Jeg er sikker på at skulle noe slikt bli gjennomført, ville vi rasere det norske boligsystemet og få en konsentrasjon av eierskapet til fast eiendom, en betydelig reduksjon av selveierandelen, og et stort behov for tilbud av subsidierte offentlige utleieboliger. Virkningen av at eiendomsskatt ikke tar hensyn til skatteytrens gjeldsbyrde eller betalingsevne eller til faktisk avkastning på nærings-eiendom må også vurderes grundigere før en anbefaler en slik skatteform, særlig når det dreier seg om et så viktig velferdsgode som egen bolig.

Ingegerd og Arne Skaugs Forskningsfond

Tidligere direktør i Statistisk sentralbyrå, Arne Skaug, og hans hustru, Ingegerd Skaug, har gitt en testamentarisk gave i form av et forskningsfond tilknyttet Statistisk sentralbyrå. Ifølge statuttene har fondet til formål å fremme økonomisk forskning, fortrinnsvis til studier av forhold og utvikling i Norge eller andre land som deltok i Det europeiske gjenreisningsprogram (1947-52).

Fondsmidler for 2005 kan gis til:

1. Stipend til samfunnsøkonomisk studieformål til yngre forsker, fortrinnsvis med avlagt dr.grad. eller som er i ferd med å avslutte et dr.gradsstudium. Det kan også gis bidrag til trykking av forskningsrapport.
2. Dekning av utgifter ved invitasjon av utenlandsk forsker til forskningsvirksomheten i Statistisk sentralbyrå, eventuelt i samarbeid med andre samfunnsøkonomiske forskningsmiljø.

Søknad om fondsmidler med begrunnelse og budsjett sendes senest 4. mars 2005 til

Ingegerd og Arne Skaugs forskningsfond

Statistisk sentralbyrå
Forskningsavdelingen
Postboks 8131 Dep
0033 OSLO

Statutter og nærmere opplysninger fås ved henvendelse til Forskningsavdelingen, tlf. 21 09 49 12. E.post: ogv@ssb.no. Se også www.ssb.no/forskning

Aksjonærmodellen

I sitt innlegg i Økonomisk forum nr. 9/2004 kritiserer professor Terje Hansen aksjonærmodellen for å være vanskelig å gjennomføre, krevende å administrere og at den reiser nye omgåelses- og tilpasningsproblemer. Han lanserer derfor et alternativ med flat beskatning av alle aksjeinntekter. Problemet med Terje Hansens modell er at den, i motsetning til aksjonærmodellen, ikke løser et av hovedproblemene ved aksjonærbeskatningen: Hvordan beskatte arbeidsinntekt i eget aksjeselskap på nivå med annen lønnsinntekt, uten at investerings- og finansieringsbeslutningene påvirkes negativt? Hansens modell vil ha uheldige virkninger for investerings- og finansieringsbeslutningene, samtidig som det vil være nødvendig å videreføre delingsmodellen. Hansens modell er derfor ikke et godt alternativ til aksjonærmodellen.

ØYSTEIN BØRMER
Statssekretær (H), Finansdepartementet

Et av hovedmålene med skattereformen er å tilnærme beskatningen av arbeid og kapital, slik at incentivene til å få faktisk arbeidsinntekt skattlagt som kapitalinntekt reduseres. Slik «vasking» av arbeidsinntekter er mulig fordi delingsmodellen ikke fungerer etter hensikten, og det har vært svært lønnsomt fordi arbeidsinntekt skattlegges langt hardere enn kapitalinntekt. Som Hansen påpeker, kan aktive eiere unngå lønnsbeskatning ved å la passive aksjonærer eie minst 34 pst. av aksjekapitalen. Dermed kan faktiske arbeidsinntekter tas ut som utbytte til en samlet beskatning på 28 pst. Til sammenligning var høyeste skattesats på lønnsinntekt i 2004 på hele 64,7 pst. (inkl. arbeidsgiveravgift), dvs. 36,7 prosentpoeng høyere enn skattesatsen på kapitalinntekt. Denne forskjellen har økt fra 28,1 prosentpoeng i 1992. Som første ledd i skattereformen, er maksimal marginalsatt på lønn i 2005 redusert med 4 prosentpoeng.

Aksjonærmodellen er vedtatt innført fra 2006. Modellen innebærer at alle aksjeinntekter (utbytte og gevinster) utover en risikofri avkastning (skjermingsrente) blir skattlagt med 28 pst. på personens hånd. Høyeste marginalsatt på aksjeinntekter blir dermed 48,16 pst. (inkl. selskapsskatten). Regjeringens mål er at marginalsatten på lønn skal reduseres ned mot dette nivået i 2006.

Ved å skjerme det som tilsvarende den risikofrie avkastningen unngår man samtidig at utbytteskatten fører til vridninger i finansierings- og investeringsbeslutningene. Skjermingsfradraget, som trekkes fra aksjeinntekten ved beregning av skattegrunnlaget for utbytteskatten, fastsettes som kostprisen på aksjen multiplisert med en skjermingsrente. Ubenyttet skjermingsfradrag i ett år kan fremføres og legges til kostprisen for beregning av fradrag i senere år.¹ Dersom aksjonærene alltid var garantert å få brukt ubenyttet

skjermingsfradrag, vil en skjermingsrente tilsvarende risikofri rente etter skatt sikre at aksjonærmodellen var nøytral i forhold til aktørens investerings- og finansieringsbeslutninger. For å motvirke skattemotiverte aksjehandler ved årsskiftet har det imidlertid vært nødvendig å avskjære adgangen til å videreføre ubenyttet skjermingsfradrag etter realisasjon av aksjen. Dette innebærer en asymmetrisk behandling av fradrag i aksjonærmodellen, og svekker isolert sett nøytralitetsegenskapene. Imidlertid innebærer skjermingsfradraget i aksjonærmodellen en større grad av risikoavlastning for investoren enn i alternative modeller for aksjonærbeskatning. Sammenlignet med alternativene, deriblant utbytteskattemodeller som benyttes i andre land, fremstår derfor aksjonærmodellens nøytralitetsegenskaper som svært gode.

Hansen kritiserer aksjonærmodellen for at den er for komplisert. Han foreslår en

¹ Dette innebærer i praksis at ubenyttet skjermingsfradrag i ett år fremføres med rente tilsvarende skjermingsrenten.

Sammenlignet med alternativene, deriblant utbytteskattemodeller som benyttes i andre land, fremstår derfor aksjonærmodellens nøytralitets-egenskaper som svært gode.

alternativ skattemodell med 14 pst. skatt på aksjeinntekter² på den personlige aksjonærens hånd uten skjermingsfradrag. Hansens modell kan f.eks. gjennomføres ved at deler av utbytte og gevinst beskattes på den personlige aksjonæren hånd (jf. de tyske reglene) eller at det opprettes et særskilt skattegrunnlag. Denne typen modeller ble vurdert både av Skaugeutvalget og i skattemeldingen.³ Dessverre vil ikke disse modellene (inkl. Hansens alternativ) møte de utfordringene man står overfor i beskatning av aksjeinntekter.

For det første vil Hansens modell ikke løse problemet med «vaskeselskaper» ettersom satsforskjellen mellom skatt på utbytte og lønn fortsatt blir for stor (men redusert i forhold til i dag). Delingsmodellen for selskaper, med sine åpenbare svakheter, må derfor videreføres i Hansens alternativ.

For det andre vil Hansens modell ha uheldige virkninger for investerings- og finansieringsbeslutningene. Dersom utbytteskatten øker investorens kapitalkostnad, vil færre prosjekter bli gjennomført. Selv om Hansens modell ikke vil være noe problem for selskaper som har tilgang til et internasjonalt kapitalmarked, vil den øke finansieringskostnaden for selskaper som er avhengige av norsk egenkapital for å investere. Som Skaugeutvalget påpeker, kan dette særlig ramme mindre og nyetablerte virksomheter som kan være kredittrasjonerte, og som ikke har tilgang til internasjonale kapitalmarkeder. Modellen kan dermed hindre nyetableringer og øke gjeldsande-

len (fordi egenkapitalfinansiering blir relativt dyrere enn gjeldsfinansiering) i selskaper som er avhengig av norsk egenkapital.

Hansens modell vil ikke løse problemet med «vaskeselskaper»

Hansens hovedankepunkt er at aksjonærmodellen er for komplisert, og han setter spørsmålsteget ved om det er mulig å opprette et aksjonærregister med en akseptabel feilmargen ved beregning av årlig skattepliktig inntekt. Han nevner særlig problemer med dårlig dokumentasjon av kostpris på aksjer som er anskaffet en tid tilbake.

Jeg er enig i at aksjonærmodellen isolert sett vil stille store krav til innrapportering av opplysninger fra aksjonærer og selskap, informasjonsbehandling og kontroll for ligningsmyndighetene. Disse utfordringene er imidlertid fullt mulig å håndtere, spesielt sett i lys av at aksjonærmodellen gjør det mulig å avvikle delingsmodellen, godtgjørelsessystemet og RISK-systemet. Dette innebærer isolert sett betydelige forenklinger, og løser også problemene som er knyttet til gjeldende regler og EØS-retten. Dagens godtgjørelsesregler og et system med RISK-regulering kan ikke videreføres innenfor EØS-avtalen, fordi disse innebærer en forskjellsbehandling av innenlandske og utenlandske aksjer. Hansens argument om at dårlig dokumentasjon på kostpris er et spesielt problem for aksjonærmodellen, holder heller ikke. Aksjonærer må både innenfor gjeldende regler og med Hansens modell kunne dokumentere kostprisen ved realisasjon av aksjen. Aksjonærmodellens krav om at kostprisen skal innrapporteres i forbindelse med ligningen i ervervsåret, og ikke i realisasjonsåret, vil dessuten over tid innebære forenkling av ligningsarbeidet.

Hansen kritiserer også aksjonærmodellen for at den åpner for nye tilpasnings- og

omgåelsesmuligheter som vil redusere skatteinntektene fra modellen. Som det er redegjort for, er formålet med aksjonærmodellen ikke primært å øke skatteinntektene, men å løse delingsproblemet og forholdet til EØS-avtalen. Hansen anslår selv at mesteparten av de økte skatteinntektene vil komme fra «vaskeselskapene». Det bekrefter i så fall at aksjonærmodellen vil virke etter hensikten.

Finansdepartementet antar at mange personlige aksjonærer kommer til å tilpasse seg før innføringen av aksjonærmodellen. Som Hansen peker på, kan det skje ved å ta ut utbytter som skytes inn som ny aksjekapital, ansvarlig lån eller vanlige lån. Ved behov kan disse midlene tas ut av selskapet uten at det påløper skatt. Det skyldes at slike uttak ikke er utbytte og derfor ikke vil omfattes av aksjonærmodellen. Tilpasningene må ses i lys av at inntekten er opptjent i selskapene før utbytteskatten innføres og at de uansett ville vært skattefrie på aksjonærens hånd etter gjeldende regler. Disse tilpasningene vil dessuten gjelde for andre former for utbytteskatt som ikke innføres overraskende, også for Hansens modell. Over tid er det imidlertid grunn til å anta at skatteinntektene fra aksjonærmodellen vil øke: For det første fordi effekten av tilpasningene etter hvert vil avta og at kapitalavkastning utover den finansielle alternativkostnaden vil bli skattlagt. For det andre fordi reell arbeidsavkastning som tidligere har vært unndratt beskatning, nå vil bli fanget opp av modellen når det tas ut.

I utgangspunktet skal man hilse alle forslag om forenkling velkommen, ikke minst knyttet til beskatning. Som en kjent reklamekampanje lover, er det enkleste ofte det beste. Men ikke alltid. Forutsetningen er selvsagt at man løser de problemene vi står overfor. Hansens tilsynelatende enkle forslag til utbytteskatt gjør ikke det, og hans kritikk er et godt eksempel på hvordan det kan bære galt av sted når man kun ser på enkeltelelementene uten å vurdere helheten.

² Det antas her at Hansen legger til grunn at skatten skal gjelde både utbytte og gevinster. Hvis dette kun er ment som en utbytteskatt, reiser modellen hans en rekke problemer ift. hvordan man skal håndtere forskjeller i beskatning av utbytte og gevinster.

³ Skaugeutvalget vurderte en klassisk dobbeltbeskatning uten skjerming, jf. NOU 2003: 9 Skatteutvalget kap. 9.3, mens skattemeldingen også vurderte modeller med delvis dobbeltbeskatning uten skjerming, jf. St.meld. nr. 29 (2003-2004) Om skattereform kap. 11.7.

KNUT RØED
Seniorforsker ved Frischsenteret

En halv pensjonsreform

Regjeringen har lagt fram sin pensjonsmelding. Alt tyder nå på at det virkelig blir gjennomført en pensjonsreform i Norge, og at denne reformen vil sikre pensjonssystemets finansielle stabilitet. Derimot blir det i denne omgang neppe noe av ideen om at hver enkelt fritt kan få velge sitt eget pensjoneringstidspunkt etter fylte 62 år, og fritt kan få kombinere trygd og arbeid gjennom en gradvis nedtrapping av arbeidsinnsatsen. Det er synd, ettersom en slik reform åpenbart kunne økt velferden blant eldre arbeidstakere i Norge, uten at det hadde kostet noe som helst. Nøkkelen til å få innført selvvalgt pensjonsalder ligger i å erkjenne at eksisterende tidligpensjonsordninger og særaldersgrenser er opparbeidede rettigheter, hvis verdi de berørte yrkesgrupper må få beholde også i et nytt system.

Rett før jul la Regjeringen fram sin Stortingsmelding om pensjonsreform i Norge (St.meld. nr. 12, 2004-2005). I all hovedsak går Regjeringen inn for å gjennomføre Pensjonskomisjonens flertallsinnstilling. Det er modig, tatt i betraktning de sterke reaksjoner som er kommet mot denne innstillingen, både fra arbeidstakerorganisasjonene og fra velgere i sin alminnelighet. Hvis Regjeringen får det som den vil, går det mot en styrking av sammenhengen mellom inntekt og pensjon, livsløpsopptjening av pensjonsrettigheter, og pensjonsutbetalinger som automatisk justeres ned når forventet levealder går opp. Premieringen av omsorgsarbeid i hjemmet økes betraktelig. Ja, den økes faktisk så mye at det for nokså mange vil gi bedre pensjonsuttelling å være hjemmeværende enn å være i arbeid.

Regjeringen går også inn for å etablere en generell ordning med fleksibel pensjonsalder fra fylte 62 år, uten avkorting av pensjon mot eventuelle tilleggsinntekter. Adgangen til å ta ut slik pensjon utvides noe i forhold til Pensjonskomisjonens innstilling. Med Regjeringens forslag, og de reaksjoner som har kommet fra det politiske miljøet, tyder nå alt på at det virkelig blir en pensjonsreform i Norge. Alvoret knyttet til den demografiske utviklingen vi står overfor begynner etter hvert å synke inn i folks bevissthet, og bereder grunner for innstramninger som sikrer pensjonssystemets økonomiske bæreevne. Men dessverre ser det også ut til at den reformen som virkelig kunne ha fremmet velferden blant eldre mennesker i Norge – *en fullt ut fleksibel pensjonsalder for alle fra 62 år* – ikke får den

brede politiske oppslutning som en pensjonsreform krever. Den kan dermed bli ofret til fordel for en fortsatt ordning med direkte subsidiering av tidlig avgang fra arbeidslivet for omlag to tredeler av arbeidsstyrken.

FRA «HVORVIDT» TIL «HVORDAN»

Det synes etter hvert å være bred enighet om behovet for en pensjonsreform. Debatten har gradvis dreid fra temaet «trenger vi en pensjonsreform?» til temaet «hvordan skal en pensjonsreform se ut?» Dette reflekterer simpelthen at behovet for reform etter hvert er blitt så tydelig at det ikke lenger nytter å feie det under teppet (selv om noen fortsatt prøver iherdig). For det første står vi overfor en ganske dramatisk endring av den norske befolkningens alderssammensetning. Ikke bare vil det i årene som kommer være en kraftig vekst i antallet personer som når pensjonsalder. Hver pensjonist vil også leve lengre enn før. I 2050 er det anslått (av Statistisk sentralbyrå) at en pensjonist i gjennomsnitt vil leve omtrent fem år lengre enn i dag. Samlet fører dette til at befolkningen over 65 år vil bli nesten fordoblet fram mot 2050, regnet som andel av befolkningen i yrkesaktiv alder. For det andre må vi ta inn over oss at framtidens pensjonister vil ha krav på mye høyere pensjoner enn dagens pensjonister, som følge av de høye tilleggspensjonene de har opparbeidet. Alt i alt fører dette til at folketrygdens utgifter til alderspensjoner, som andel av landets samlede verdiskapning, vil øke med 150 prosent. Naturligvis er vi ikke «tvunget» til å gjennomføre en pensjonsreform av den grunn. Som en rik nasjon har vi alltid råd til å opprettholde dagens pensjonssystem, dersom vi prioriterer dette foran alle andre hensyn. Men hva slags prioritering ville det egentlig uttrykke? En opprettholdelse av dagens pensjonssystem vil ikke bare kreve en økning av skattenivået for de yrkesaktive, men også en betydelig nedbygging av kvaliteten på offentlige velferdsytelser. En økning i skattenivået kan nok norsk økonomi tåle uten store problemer. Men et høyere skattenivå vil med stor sannsynlighet tvinge seg fram under alle omstendigheter, fordi en eldre befolkning har større behov for helsetjenester og offentlige omsorgstilbud, og fordi vi med økende velstand også vil stille økte krav til kvaliteten på våre offentlige tjenester. Vi må tross alt huske på at det voksende antall gamle mennesker i Norge ikke bare har behov for pensjon, men også et tilfredsstillende tilbud av eldreomsorg og helse-tjenester. Gjør vi ikke noe med pensjonssystemet, vil den norske velferdsstaten forfalle, selv om skattenivået økes kraftig.

PRODUKTIVITETSVEKST LØSER IKKE PROBLEMET

Det er en alminnelig misforståelse at framtidig produktivtetsvekst kan ordne opp i pensjonssystemets ubalanser på en slik måte at en pensjonsreform er unødvendig. Produktivtetsvekst endrer ingen ting på de utfordringene som ligger i å tilpasse pensjonssystemet en varig endring i befolkningens demografiske sammensetning. Reformbehovet er knyttet til at en mye større *andel* av verdiskapningen må overføres til personer som ikke (lenger) arbeider. Produktivtetsvekst kan faktisk bidra til å forsterke problemene med å finansiere de samlede offentlige utgifter. Grunnen til dette er at produktivtetsveksten typisk vil være lavere i den sterkt arbeidskraftintensive offentlige tjenesteproduksjon (undervisning og omsorg) enn i privat sektor. Samtidig må lønningene i offentlig sektor vokse i takt med lønningene i privat sektor for at offentlig sektor skal få trukket til seg den nødvendige arbeidskraften. I sum innebærer dette at offentlig tjenesteproduksjon vil bli relativt sett dyrere over tid, og at det dermed blir en enda større utfordring å sikre velferdsstatens finansielle grunnlag. Produktivtetsvekst vil til gjengjeld øke de absolutte inntektsnivåene for alle, og dermed sørge for at pensjonister får forbedret sin levestandard i årene som kommer, selv om det gjennomføres en omfattende pensjonsreform. Produktivtetsvekst er med andre ord et argument *for* pensjonsreform, ikke et argument mot. Og den foreslåtte pensjonsreformen dreier seg altså ikke om å redusere nivået på pensjonene i forhold til dagens ytelser. Den dreier seg om å redusere veksten i disse ytelsene, slik at det blir rom for å finansiere den sterke økningen i antallet pensjonister.

PENSJONSSYSTEMETS BÆREEVNE SIKRES

Enigheten om behovet for pensjonsreform vil sannsynligvis resultere i at de nødvendige grepene for å sikre pensjonssystemets finansielle bæreevne blir tatt. Det viktigste elementet her er prinsippet om at pensjonsutbetalingene skal justeres i henhold til forventet levealder. Dersom den forventede levealder som pensjonist virkelig viser seg å øke med fem år, innebærer dette at framtidens arbeidstakere må arbeide litt mer enn tre år lengre enn i dag for å opprettholde den samme årlige pensjon som de ellers ville ha fått. Dessuten foreslås det at løpende pensjoner skal justeres med en faktor som ligger mellom den årlige lønnsvekst og den årlige prisvekst. Under forutsetning av fortsatt produktivtetsvekst innebærer dette at løpende pensjonsutbetalinger vokser saktere enn lønningene. Regjeringen har også sluttet seg til pensjonskommissjonens forslag om at pensjonen i sterkere grad enn i dag skal være

knyttet til tidligere inntekt og at alle år med pensjonsgivende inntekt skal telle likt. Dette innebærer i realiteten en reduksjon i skatten på arbeid, ettersom en større del av denne skatten vil kunne oppfattes som innbetaling til egen pensjonskonto. Regjeringen synes å ha tro på at dette skal stimulere folk til å arbeide mer. Her er det imidlertid liten grunn til å vente noen sterke effekter, ettersom de som kan få glede av en slik «skattereduksjon» stort sett jobber full tid allerede. Det er i de lavere inntektsskikt man finner de store arbeidskraftreservene i Norge, men for denne gruppen innebærer ikke den foreslåtte pensjonsreform noen vesentlig forbedring av insentivene til å arbeide. Den foreslåtte innføring av alleårsregel (at alle år skal telle) kan ha noe større effekt på arbeidstilbudet, men dette fordrer at man gjør alvor av planene om å avvikle dagens ordning med godskrivning av ikke-opptjente pensjospoeng for personer som tar ut avtalefestet pensjon (AFP).

VALGFRI PENSJONSALDER KOMMER NEPPE NÅ

Regjeringen foreslår å innføre fleksibel (valgfri) pensjonsalder fra fylte 62 år, basert på prinsippet om egenfinansiering, dvs. at pensjonsytelsene blir høyere jo lengre man venter med å gå av. Det er åpenbart at den foretrukne pensjonsalder varierer sterkt mellom ulike personer. En gitt pensjonsalder tvinger mange mennesker til å trekke seg ut av arbeidslivet på et helt annet tidspunkt enn det de selv ønsker. I praksis tvinger den også mange som kunne tenke seg en gradvis nedtrapping av yrkeskarrieren til å gå direkte fra full jobb til ingen jobb. Innføring av valgfri pensjonsalder er en overmoden reform som uten tvil kan gi opphav til en betydelig velferdsøkning blant eldre mennesker i Norge. Men dette forutsetter at den som tar dette valget står overfor de sanne kostnadene knyttet til sin beslutning. Valgfri pensjonsalder er derfor ensbetydende med at den enkelte selv må bære kostnaden forbundet med tidlig avgang. Dagens AFP-ordning er som kjent ikke bygget på dette prinsippet. Personer som går av med AFP velter faktisk *hele* pensjonskostnaden knyttet til sin egen avgangsbeslutning over på andre. Det er egentlig misvisende å kalle dette en frivillig pensjonsordning, ettersom de som velger å fortsette i arbeidslivet straffes med tap av en betydelig overføring som de ellers ville ha fått. Denne ordningen fører til at mange personer vil velge å gå av med pensjon selv om deres egen velferdsgevinst knyttet til den økte fritid er mye mindre enn samfunnets kostnader. Faktisk er det mye som tyder på at enkelte presses til å gå av med AFP, selv om de egentlig ønsker å arbeide videre på tross av den store subsidien de dermed går glipp av. Det

skjer fordi enkelte bedrifter benytter AFP som en billig (for dem) «sluttpakke» i forbindelse med nedbemanningsprosesser. AFP bidrar dermed indirekte til å subsidiere utstøtning fra arbeidslivet.

Regjeringen foreslår da også å gjøre noe med AFP. Her støter den imidlertid på to problemer. Det første problemet er at ordningen er avtalt direkte mellom partene i arbeidslivet. Riktignok yter staten betydelige bidrag, gjennom direkte finansiering, tildeling av «gratis» pensjospoeng og redusert skatt. Men ordningen kan i prinsippet videreføres selv om disse bidragene skulle bli avvirket eller betydelig redusert. Det andre problemet er at det ikke ser ut til å være tilstrekkelig bred politisk enighet om å avvikle AFP til fordel for et mer generelt fleksibelt pensjonssystem. Alle de toneangivende partiene i Norge ser ut til å ønske bred oppslutning om vårt nye pensjonssystem, slik at det ikke blir kastet om på systemet hver gang et stortingsvalg gir nytt flertall. Dermed ser det også ut til at vi må leve videre med et system som tilbyr arbeidstakere en betydelig økning av pensjonsformuen *på betingelse av at de slutter å jobbe tidlig og deretter forblir utenfor arbeidsstyrken*. Dette er svært kostbart for samfunnet, dels fordi det bidrar til å forsterke de generelle ubalansene i pensjonssystemet, og dels fordi vi går glipp av de potensielle velferdsgevinstene som er knyttet til at hver enkelt fritt kan velge sitt eget «riktige» avgangstidspunkt, og fritt kan kombinere arbeid og pensjon etter egne arbeidstidsønsker.

AFP HANDLER OM FORDELING

Den viktigste grunnen til at vi i denne omgang neppe vil få innført valgfri pensjonsalder i Norge er at dagens AFP tjener viktige fordelingspolitiske mål, som det nye forslaget om «modernisert folketrygd» ikke ivaretar. Blant dem som går av tidlig er nemlig arbeidsmarkedets «slitere» og personer med lave inntekter overrepresentert. Avvikling av subsidier til tidligpensjon innebærer dermed også at denne gruppen kommer dårligere ut enn før. Hvis man skal få på plass en ordning med valgfri pensjonsalder i Norge, er det viktig å erkjenne at dette er et reelt fordelingspolitisk problem, og at de yrkesgrupper som taper mest på fjerning av AFP må kompenseres på andre måter. Det bør gjøres klart at hensikten med en pensjonsreform ikke er å frata «sliterne» som gruppe opparbeidede rettigheter, men tvert imot sørge for at de kan øke sin velferd ved å *stå friere i måten de tar ut disse rettighetene på*. Dette kan skje ved at de berørte yrkesgruppene kompenseres med en generell forbedring av sine avtalte pensjonsord-

ninger. Disse forbedringene må sørge for at det fortsatt vil være mulig å gå av tidlig for folk som virkelig ønsker det (på den måten at ønsket om tidlig avgang ikke er betinget av en særskilt subsidie som de bare kan få hvis de velger å gå av). Pensjonskommisjonen (og Regjeringen) går nesten den motsatte veien, ved at pensjonssystemet foreslås utformet på en mindre omfordelende måte enn før. Filosofien synes å være at det er skattesystemet som skal ta seg av fordeling mellom fattig og rik, mens pensjonssystemet skal ta seg av fordeling av inntekt over livsløpet. Problemet med dette resonnementet er at behovet for tidlig avgang i praksis samvarierer negativt med tidligere lønnsnivå. Folk som både har slitsomme yrker og relativt lav inntekt trenger ekstra gode pensjonsordninger. I prinsippet kunne dette problemet kanskje ha vært løst ved omfordeling gjennom skattesystemet istedenfor gjennom pensjonssystemet. Men da måtte i så fall skattesystem og pensjonssystem vært gjenstand for en samlet reform, hvilket framstår som helt urealistisk (en annen sak er at de skattereformer som har vært foreslått stort sett virker i stikk motsatt retning, nemlig til å dempe graden av omfordeling mellom lønnstakere).

Det er mulig at ønsket om å sikre slitne arbeidstagere en reell valgfrihet med hensyn til pensjonering etter 62 år kan ivaretas ved hjelp av supplerende pensjonsordninger, f.eks. i form av en revidert AFP. Et viktig element å bringe inn i denne sammenheng er de mange såkalte særaldersgrensene som finnes i offentlig sektor, og som ofte tvinger arbeidstakere til å slutte i jobben på et meningsløst tidlig tidspunkt. Regjeringen skriver at disse særaldersgrensene «foreslås gjennomgått i samarbeid med partene i arbeids-

livet». Dette har vært skrevet og sagt av både regjeringer og offentlige utvalg i lang tid. Men foreløpig har ingen våget å ta denne kampen. Også her er nøkkelen til en fornuftig løsning at myndighetene gjør det klart at hensikten med en gjennomgang av særaldersgrensene ikke er å avvikle opparbeidede, og svært verdifulle rettigheter, men tvert imot å omdanne disse rettighetene til utbetalinger som ikke nødvendigvis er betinget av at folk slutter tidlig i jobbene sine. Dette kan skje ved at utgiftene til dagens særaldersgrenser omregnes til tilskudd til de aktuelle gruppernes pensjonsformuer, og/eller at lønnsnivået for disse yrkesgruppene økes.

REFORM II?

Hvis vi ser de ulike tidligpensjonsordninger og særaldersgrenser i sammenheng kan man kanskje se konturene av en løsning på fordelingsproblemet knyttet til valgfri pensjonsalder: La utgiftene til alle fremforhandlede pensjonsrettigheter – inklusive særaldersgrenser og dagens AFP - inngå i en samlet pott som fordeles slik at de grupper som har særskilt utbytte av dagens ordninger (AFP/særaldersgrenser) i stedet gis avtalefestede tilskudd til sine pensjonsformuer. Dermed kan vi opprettholde (og kanskje til og med styrke) fordelingsprofilen som er bakt inn i dagens ordninger, men uten samtidig å premiere tidlig avgang fra arbeidslivet. De yrkesgrupper som har gode pensjonsordninger i dag kan få beholde de verdier disse ordningene representerer, men uten dagens krav om at de må gå av tidlig for å få noe glede av dem. En konsekvens av dette vil være at personer som jobber i typiske sliteryrker, men som likevel holder ut til de er 67 år, vil komme ut med en svært høy pensjon. Men det bør vi kanskje kunne leve med.

ABONNEMENT

ABONNEMENT LØPER TIL OPPSIGELSE FORELIGGER

PETTER OSMUNDSEN
Professor i petroleumsøkonomi ved Universitetet i Stavanger/SNF (NHH)

Statlig lisenshandel?

Det danske oljeselskapet Dong kjøpte nylig en andel fra BP i Ormen Lange feltet i Norskehavet, for 1,2 milliarder dollar. Dette beløpet er langt høyere enn forventet, noe som isolert sett er et gunstig signal for petroleumsvirksomheten på norsk sokkel. På den annen side trapper et av de største og mest kompetente selskapene i verden ned sin aktivitet i Norge. Vi ser også at enkelte av de andre store selskapene ikke søker i norske konsesjonsrunder.

Dette er en naturlig utvikling, vil noen hevde. Når aktiviteten på norsk sokkel blir mer moden vil det trekke til seg mindre selskaper som er interessert i å utvikle tilleggsreserver og haleproduksjon, og de større selskapene vil lete etter store felt i andre deler av verden. Men det er ikke det vi her snakker om. Ormen Lange er et svært stort felt i en relativt umoden del av norsk sokkel. Norsk sokkel har svært varierende modningsgrad og trenger fortsatt selskaper -store og mellomstore - med høy finansiell kapasitet og spisskompetanse på operasjoner på dypt vann, høy temperatur og høyt trykk. Samtidig trenger vi mer spesialiserte selskaper i de modne delene av sokkelen.

Kanskje noe overraskende ble det reist spørsmål om staten burde utøve sin forkjøpsrett for den omsatte andelen, slik konsesjonsreglene åpner for. Det er både prinsipielle og praktiske forhold som taler mot dette. Olje- og Energidepartementets raske godkjenning av kjøpet er derfor forbilledlig. Det prinsipielle her er at den norske stat

aktivt har invitert nye selskaper til norsk sokkel. Når man så får et høyt bud fra et selskap som er godkjent for å drive på norsk sokkel, og som tidligere er blitt tildelt konsesjoner i Norge, bør man ikke overprøve dette. Man vil da sende svært uklare signaler. Handling teller mer enn ord.

Også ut fra rent praktiske vurderinger synes dette å være et dårlig forslag. Prisen er ganske enkelt for høy. Prisen for andelen tilsvarer en verdi for feltet som helhet på mer enn 200 milliarder før skatt. Når man i tillegg tar i betraktning at de aller vesentligste av investeringene fortsatt gjenstår, blir dette svært dyrt for de volumene man forventer å utvinne. Budet var langt høyere enn betalingsviljen fra eksisterende selskaper i lisensen, som har de beste forutsetninger til å anslå verdien. Budet som vant er rapportert å ligge meget langt over hovedgruppen av bud, og det er her klare indikasjoner på vinnerens forbannelse. Den endelige verdien vet man imidlertid ikke før feltet er nedstengt.

I forretningslivet lønner det seg som kjent å kjøpe billig og selge dyrt. I oljesektoren refereres dette til som motsyklisk handel i aktiva. Det innebærer at man skal kjøpe feltandeler når oljeprisen er lav. Da er konkurrentene svake og pessimismen rår. Når prisene er høye er konkurransen svært sterk og optimismen kan lett ta av. Da skal man selge. Denne strategien er mulig for finansielt sterke og langsiktige selskaper. De har dette som en integrert og meget lønnsom del av sin virksomhet, og er en av grunnene til at de største oljeselskapene er priset høyest.

Den norske stat er finansielt solid og bør forfølge en langsiktig strategi. Det innebærer at man ikke utøver forkjøpsrett men heller selger lisensandeler på dagens høye priser. Aktuelt her er en del mindre andeler i SDØE-porteføljen som kan forvaltes mer aktivt av nye og vel etablerte selskaper på norsk sokkel. Det største hinderet for nyetablering er mangel på tilgang av andeler. Annenhåndsmarkedet for lisenser på norsk sokkel er lite likvid. Dette kan staten avhjelpe. Samtidig kan Petoro – med sine knappe ressurser – fokusere på de store feltene i sin portefølje. En innvending mot salg av småandelene har vært at staten ikke ville få nok betalt. Prisingen av andelen på Ormen Lange feltet indikerer at så ikke er tilfelle med dagens oljepris, kanskje tvert i mot.

Ut i fra samme type resonnement er det ikke noe i veien for at staten foretar situasjons- og tidsbestemte kjøp av lisenser, på lav oljepris. Som en meget solid og langsiktig aktør kan også staten tjene på motsyklisk lisenshandel, og i Petoro har staten nå et kompetent organ til å utføre slike transaksjoner. En viss handel i lisensandeler er også nødvendig for en løpende optimering av SDØE-porteføljen. I de senere år har den norske staten i praksis gitt fra seg mange virkemidler i oljepolitikken, blant annet ved tilpasning til EUs Gassdirektiv. Det er følgelig viktigere enn tidligere å benytte seg av de virkemidlene man faktisk besitter.

SAMFUNNSØKONOMENE

Samfunnsøkonomenes Forening er en interesseorganisasjon for økonomer med ca. 1800 medlemmer. Fagforeningen er tilsluttet Akademikerne. Vi gir ut to tidsskrifter og arrangerer kurs/konferanser. Sekretariatet har tre ansatte og en heltidsansatt fagforeningsleder. Se: www.samfunnsokonomene.no

Foreningens generalsekretær har gått av med pensjon og derfor søker vi en ny

Generalsekretær

ARBEIDSOPPGAVER

- Sekretariatsledelse og budsjettansvar
- Sekretær for styret og andre organer
- Rådgiving til medlemmer vedrørende bl.a. arbeidsrelaterte spørsmål av juridisk karakter og lønnsforhandlinger
- Møte i Akademikerne
- Forberedelse og gjennomføring av kurs
- Saksbehandling og utredning
- Betaling og kontering av fakturaer
- Vedlikehold av foreningens hjemmeside

KVALIFIKASJONER

- Høyere utdanning, fortrinnsvis innen juss eller samfunnsfag
- Administrativ praksis
- Erfaring innen arbeidsrett vil være en fordel
- Fordel med erfaring fra arbeid i organisasjoner
- Gode samarbeidsevner
- God skriftlig og muntlig framstillingsevne
- Utadvendt og omgjengelig
- Kjennskap til samfunnsøkonomers fagområde er en fordel

VI TILBYR BLA.

- > Avvekslende arbeid i et hyggelig miljø
- > Pensjonsavtale
- > Gunstige bank- og forsikringstilbud
- > Lønn og tiltredelse etter avtale

For nærmere opplysninger, ta kontakt med fung. generalsekretær og fagforeningsleder Ragnar Ihle Bøhn, tlf 22 31 79 90, eller foreningsleder Kjell Arne Brekke, tlf 22 95 88 19

> SØKNADSFRIST 1. MARS 2005

Søknad med CV sendes til:

Samfunnsøkonomenes Forening,
Boks 8872 Youngstorget, 0028 Oslo, eller
sekretariatet@samfunnsokonomene.no

MORTEN WELDE
Rådgiver i Statens vegvesen, Vegdirektoratet.

Bompengefinansiering – innkrevingskostnadene avhenger av mange forhold

Norge er blant de land i verden hvor omfanget av bompengefinansiering er størst. Bompenger utgjør en vesentlig del av de samlede veginvesteringene og det kan, fra et faglig perspektiv, synes noe vilkårlig hvilke prosjekt som blir bompengefinansiert og hvilke prosjekt som blir finansiert med statlige bevilgninger. Innkrevingen av bompenger er basert på ulike løsninger og driftskostnadene varierer betydelig mellom de ulike bompengeprosjektene. Denne kommentaren presenterer en studie av driftskostnader i norske bompenge-selskap basert på data fra årene 1998-2003. Det presenteres en kostnadsfunksjon som gir økt kunnskap om hvordan bompengeinnkrevingen best kan organiseres og i hvilke prosjekter denne finansieringsformen egner seg best. Hvis de riktige prosjektene velges og innkrevingen baseres på de mest kostnadseffektive løsningene, kan bompengefinansiering i mange tilfeller være mer samfunnsøkonomisk lønnsomt enn statlig finansiering.

INNLEDNING

Bompenger har blitt brukt til å finansiere norske veier i mer enn 70 år og har til sammen bidratt til å finansiere over 100 veginnlegg. Bompengenes andel av de totale veginvesteringene har variert det siste tiåret og utgjør i dag ca 35 %. I 2004 var det 48 bompengeprosjekter i drift og antallet er økende. Per i dag er omtrent alle trafikanter berørt av en eller annen form for bompengebetaling i løpet av året. Finansieringsformen er derfor gjenstand for en del diskusjon. De som er positive til denne formen for finansiering innser at bompenger har frembrakt veier som ellers ville ha kommet langt fram tid og kanskje ikke i det

hele tatt. De med negative holdninger mener at de allerede betaler mye i form skatter og avgifter og at bompenger derfor er unødvendig. At dette er et reelt problem er blant annet aktualisert av den siste tidens mediafokus på bompenge-selskapene og deres pengebruk.

Til tross for denne omfattende erfaringen har det vært forholdsvis lite fokus på de samfunnsøkonomiske kostnadene ved bompengeinnkreving og i hvilke prosjekter denne finansieringsformen egner seg best. Hvis den samfunnsøkonomiske nytten av vegprosjekter skal økes, bør det i større grad fokuseres på kriterier for vellykket bompenge-

finansiering. Statens vegvesen har derfor startet et arbeid som skal vurdere ulike samfunnsøkonomiske problemstillinger ved bompengefinansiering. I 2004 ble det utarbeidet en studie som så på hvilke faktorer som påvirker innkrevingskostnadene i bompengeprojekt.

UTVIKLING I BETALINGSSYSTEMER

Norge var tidlig ute med utvikling av elektroniske betalingssystemer, først og fremst Køfri brikken fra årene rundt 1990 og senere, fra 1999, AutoPASS-brikken. Gjennom utvikling av bakenforliggende systemer, avtaleverk m.m. har trafikantene fra 1. februar 2004 også fått anledning til å benytte samme brikke i alle anlegg utstyrt for lesning av denne. Parallelt med dette arbeides det for å inkludere ferjedriften i det felles betalingssystemet samt for å skape interoperabilitet mellom eksisterende og fremtidige bompengesystemer i Norden.

Selv om omfanget av bompengefinansiering stadig øker og selv om de teknologiske løsningene har blitt mer avanserte, har ikke driftskostnadenes andel av inntektene blitt redusert. I 2003 var driftskostnadenes andel av trafikkinntektene om lag 12 %, med variasjoner mellom 5 og 40 %. Dette er på samme nivå eller faktisk høyere enn for 5-6 år siden. Dette kan selvsagt skyldes karakteristika ved de prosjektene som har kommet til, men det sporer uansett til økt forskning på hvordan teknologi og organisering best kan utformes for å minimere driftskostnadene.

Bompengeselskapenes regnskaper viser tildels betydelige kostnadsforskjeller. Eksempelvis hadde prosjektene E 39 Øysand-Thamshavn og E 18 Aust-Agder, hvor trafikken begge steder er om lag 4,9 mill. kjøretøy per år, en kostnad per passering på henholdsvis 0.70 og 3.40 kroner. Til tross for høyere takster var driftskostnadenes andel av inntektene i E 39 Aust-Agder 22 % mot 6 % i E 39 Øysand-Thamshavn¹. Økt kunnskap om (og fokus på) hvilke faktorer som påvirker driftskostnadene samt identifikasjon av ineffektive enheter kan bidra til å utligne slike forskjeller.

KOSTNADENE VED BOMPENGEFINANSIERING

Bompenger benyttes i overveiende grad som tillegg til offentlige midler og med det omfanget finansieringsformen har i dag kan den ikke lenger sees på som en form for lokal dugnadsinnsats som nærmest overraskende kommer staten til gode. Bompenger er en viktig og avgjørende del

av de samlede veginvesteringene og bompengefinansierte prosjekt må derfor underlegges de samme krav til samfunnsøkonomisk lønnsomhet som andre vegprosjekter. Hvis vi ser bort fra forskjellen i (finans-) kostnader mellom statlig og privat finansiering, er kostnadene ved bompengefinansiering hovedsak innkrevingskostnader og kostnader knyttet til trafikkavvisning. Hvis skyggeprisen på offentlige midler er 1.2, vil et prosjekt derfor være mer lønnsomt å finansiere med bompenger enn med offentlige midler hvis kostnadene ved bompengefinansiering av et prosjekt er lavere enn 20 pst. av inntektene.

Generelt fører bompenger til at den potensielle besparelsen i generaliserte reisekostnader ikke blir realisert fullt ut ved et vegprosjekt. Størrelsen på dødvectstapet på grunn av bompenger avhenger av prisleisomheten til trafikantene. Priselastisiteten knyttet til bompenger varierer. Studier fra norske forhold indikerer elastisiteter mellom 0.3 og 0.8 (Odeck og Bråthen, 2004) mens tall fra Storbritannia gir noe lavere resultater: 0.1 til 0.4 (Wentworth og Beresford, 1998). Andre studier fra Singapore (Luk, 1999) og Spania (Matas og Raymond, 2003) viser elastisiteter på henholdsvis 0.2 til 0.6 og 0.2 til 0.8. Felles for de studiene som er gjennomført er at elastisitetene, og følgelig også trafikkavvisningen, er størst i prosjekter med høye bomavgifter og der hvor det finnes et bomfritt alternativ. Sannsynligvis vil også trafikantenes holdninger til bompengefinansiering påvirke størrelsen på trafikkavvisningen selv om de holdnings- og elastisitetsstudiene som Statens vegvesen har gjennomført ikke har tillatt oss å trekke endelige konklusjoner med hensyn på denne problemstillingen (se Odeck m.fl. 2003 og Kjerkreit m.fl. 2004).

På den annen side vil det ofte foreligge køer i områder med bompengebetaling, for eksempel i større byer. I slike tilfeller vil bompengene kunne bidra til å redusere køene og i stedet for å skape ineffektivitet i økonomien kunne bidra til å øke den samfunnsøkonomiske effektiviteten ved at de gjenværende trafikantenes tidskostnader reduseres når de minst lønnsomme reisene blir priset bort. I områder med køer vil derfor kostnadene ved bompengefinansiering kunne være meget lave forutsatt at innkrevingskostnadene ikke er for høye. Trafikkavvisning vil i slike områder kunne øke nytten ved prosjektene. Slik kan det skapes en situasjon hvor man både forbedrer effektiviteten i økonomien og finansierer ny infrastruktur.

¹ Tallene refererer til regnskapstall fra 2003.

Dette tilsier at det ikke er irrelevant hvilke prosjekter som bompengefinansieres og hvilke prosjekter som fullfinansieres over offentlige budsjetter. Det største effektiviseringspotensialet i offentlig sektor er knyttet til nytte- kostnadsforbedringer og i vegsektoren bør det derfor rettes større fokus på innkrevingskostnader og de reelle kostnadene ved bompengeneinnkreving. Slik kan både indre og ytre effektivitet forbedres.

EN STUDIE AV 24 PROSJEKTER

En studie basert på realiserde prosjekter og som dekker de viktigste karakteristika ved bompengeprojekter har ført til ny kunnskap om hvordan nye prosjekter kan planlegges med større sikkerhet og hvordan innkrevningssystemet kan utformes med sikte på å holde driftskostnadene på et så lavt nivå som mulig. For å identifisere faktorer som påvirker nivået på innkrevingskostnadene har vi studert 24 bompengeprojekter over perioden 1998 -2003. Blant disse prosjektene var 5 bomringer, 14 ferjeavløsningsprosjekter og 5 ordinære vegprosjekter. Disse er i alle størrelser (mhp. trafikk) og utgjør til sammen et representativt utvalg av alle bompengeprojekt i perioden. Data ble hentet fra Statens vegvesens database over rapporterte regnskapstall og korrigert med informasjon fra de bompengeselskapene som driver innkrevningen. Hovedanalysen dreide seg om å finne faktorer som best forklarer driftskostnader i bompengeprojekter.

Følgende faktorer ble identifisert og inkludert i en regresjonsanalyse som forklaringsfaktorer for driftskostnader per passering:

- Trafikk : Antall betalende kjøretøy per år (i tusen)
- Størrelse : Gjeld ved utgangen av året (i millioner)
- Antall felt : Antall felt i bomstasjonen (-e)
- Alder : Antall år siden innkrevingsstart
- Brikkeandel : % av passeringer betalt med AutoPASS
- Passasjerbetaling : Passasjerbetaling eller ikke
- Bomring : Bomring eller ikke

Tabell 1 viser hvordan observasjonene av driftskostnadene pr passering fordeler seg blant prosjektene i datasettet.

Tabell 1 *Sammendrag av driftskostnader per passering*

	Statistikk
Antall observasjoner	113
Gjennomsnitt	6.89
Standardavvik	7.16
Median	5.84
Minimum	0.70
Maksimum	39.79

Vi ser at det er stor spredning med hensyn på driftskostnader per passering; fra 0.70 til 39.79 kroner. Flertallet av observasjonene har kostnader under gjennomsnittet, men et relativt stort antall av prosjektene har gjennomsnittskostnader som er betydelig høyere enn de øvrige prosjektene. Det er denne variasjonen som bør søkes forklart der hensikten må være å finne måter å redusere kostnader per passering på. Dette er svært viktig ettersom kostnadsforskjeller vil ha betydning for den samfunnsøkonomiske lønnsomheten. Driftskostnader er reelle kostnader som inngår i den samfunnsøkonomiske analysen. Alt annet likt, vil den samfunnsøkonomisk lønnsomheten av bompengeprojekter være lavere desto høyere driftskostnadene er.

METODEVALG OG RESULTATER

Ulike funksjonsformer ble forsøkt og vi endte opp med en modifisert log-lineær Cobb-Douglas funksjon av følgende form:

$$\log Y = \beta_0 + \beta_1(\log \text{Trafikk}) + \beta_2(\log \text{Trafikk})^2 + \beta_3(\log \text{Felt}) + \beta_4(\log \text{Størrelse}) + \beta_5(\text{Alder}) + \beta_6(\text{Alder})^2 + \beta_7(\text{Brikkeandel}) + \delta_1(\text{Bomring}) + \delta_2(\text{Passasjerbetaling}) + e_i$$

Her er driftskostnader per passering uttrykt ved Y og det ble forutsatt en non-lineær sammenheng mellom driftskostnader og trafikk, antall felt samt størrelsen på prosjektet mens det ble forutsatt en lineær sammenheng mellom driftskostnader og alder og brikkeandel. To av variablene er kvadrert idet det vi forventet at parameterverdiene, og dermed forholdet mellom disse variablene og driftskostnadene, ville avhenge av nivået på dem. Modellen tillater videre en testing av hvorvidt det eksisterer et bunnpunkt som ligger utenfor datasettet. I dag er det store variasjoner i trafikkmengde mellom bompengeprojektene og det er følgelig av stor interesse å undersøke om det finnes en ideell størrelse på et bompengeprojekt, uavhengig av

de begrensninger som datasettet gir. I tilfelle $\beta_1 < 0$ og $\beta_2 > 0$, vil driftskostnadene per kjøretøy uttrykt som en funksjon av trafikk være U-formet og optimal trafikkmengde (uttrykt ved X) være gitt ved:

$$X = 10^{-\beta_1 / 2\beta_2}$$

Estimeringen gav følgende resultater:

Tabell 2 Estimert modell

Variabel	Estimat	Std. avv.	Signifikansnivå
β_0	7.435	0.473	-
β_1	-1.278	0.115	1 %
β_2	0.039	0.009	1 %
β_3	0.731	0.080	1 %
β_4	0.049	0.011	1 %
β_5	-0.032	0.019	10 %
β_6	0.005	0.001	1 %
β_7	-0.009	0.001	1 %
δ_1	-0.859	0.171	1 %
δ_2	0.301	0.062	1 %
N	= 113		
\bar{R}^2	= 0.94		
F	= 185.62		

Analysen gav noen interessante resultater.

Trafikkmengden har stor innvirkning på driftskostnadene. En 1 % økning i trafikkmengden vil redusere driftskostnadene med om lag 1,3 %. Et plott av observasjonene viser at kurven for trafikkvariabelen er L-formet² og avslører at det er klare stordriftsfordeler i forholdet mellom trafikknivå og driftskostnader per kjøretøy. Allikevel bør ikke dette overraske; resultatet viser bare at det er lettere å oppnå lønnsomme bompengeprojekter der det er noenlunde stor trafikk.

Størrelsen på prosjektet, målt i gjeld ved utgangen av hvert år, har også betydning for kostnadsnivået. En økning i gjelden på én prosent (målt i millioner) vil øke driftskostnadene med om lag 0,05 %. Å inkludere lånegjeld i en modell for driftskostnader kan virke merkverdig ut fra finanskostnadene, som selvsagt også påvirkes av størrelsen på gjelden, ikke er inkludert i driftskostnadene. Bompengeselskapene oppgir imidlertid at en stor andel av

deres kostnader til drift kan tilskrives arbeid knyttet til forvaltning av låneporteføljen, plassering av overskuddslikviditet m.m. Rentekostnadene kan være betydelige i mange bompengeprojekt og det vil derfor være store gevinster å hente hvis man kan oppnå gode lånebetingelser. Det er derfor grunn til å forvente at størrelsen på gjelden også vil bidra til økte driftskostnader. Resultatene fra estimeringen bekrefter dette.

Den viktigste kostnadsdriveren for bompengeprojekt er antall felt med innkreving. Dette er naturlig. Vegkantutstyr som boder, myntmaskiner, antenner, kamera etc. er ikke bare kostbart i innkjøp, men er også kostnadskrevende å vedlikeholde. Når antall felt i et prosjekt øker med én prosent, vil driftskostnadene øke med 0,73 %. Et eksempel på dette er et prosjekt hvor bompengennevningen skjer i til sammen 10 felt. En utvidelse til 11 felt vil i et slikt prosjekt medføre en økning i driftskostnadene på 7,3 %, forutsatt at alt annet holdes uendret.

Alder siden åpning av prosjektet hadde også en positiv innvirkning på kostnadsnivået, men variabelen var ikke signifikant på 5 % - nivå. Datamaterialet tyder på at bompengeselskapenes driftskostnader reduseres med 3,2 % årlig, men ytterligere studier er nødvendige for å avgjøre om de faktisk er i stand til å effektivisere driften over tid. Utviklingen i de totale driftskostnadene reiser spørsmål ved om dette faktisk er tilfelle.

Som nevnt innledningsvis, er AutoPASS den viktigste teknologiske nyvinningen innenfor bompengennevning det siste tiåret. Dette har redusert behovet for bemanning og kontanthåndtering. Av den grunn finner vi også at når brikkeandelen øker med ett prosentpoeng, vil driftskostnadene reduseres med 0,9 %. Eksempelvis vil en økning i brikkeandelen i et prosjekt fra 50 til 80 % kunne redusere driftskostnadene med hele 27 %. Innføringen av Auto PASS har derfor bidratt til å redusere driftskostnadene.

Dette er imidlertid et todelt regnestykke. Når brikkeandelen øker, øker også rabattbruken. Det reduserer gjennomsnittstaksten og følgelig også inntektene. I enkelte prosjekt hvor brikkeandelen er meget høy, har opptil 90 % av kjøretøyene mellom 30 og 50 % rabatt. Dette har ført til svikt i inntektene. Hvis målet er å maksimere nettoinntektene, må det derfor også fokuseres på hvordan takst- og rabattsystemet skal utformes.

² Det vil si, kurven er avtagende for alle realistiske trafikknivåer i norske bompengeprojekt. Ved ekstremt høye trafikknivåer er kurven tilnærmet flat.

Resultater viser at bomringer har betydelig lavere driftskostnader enn andre prosjekt. En forklaring bak denne store forskjellen, er fordeler knyttet til stordriftsfordeler samt utstrakt bruk av moderne teknologi ved bomringer i forhold til andre bompengeprojekter. Bomstasjonene i bomringer er i all hovedsak plassert i et urbant miljø, noe som blant annet stiller krav til begrensning av bomstasjonsområdet av hensyn til de store kostnadene til grunnerverv i slike områder. Bomringene har derfor i økende grad blitt basert på ubemannede bomstasjoner, tidligere gjennom ulike typer myntmaskiner (med løsninger for kortbetaling og utsatt betaling med giro), og nå, i første omgang i Tønsberg og Bergen, gjennom såkalt helautomatiske bomstasjoner uten mulighet for kontant betaling³. Slik har man lyktes i å redusere antall felt hvor innkreving skjer.

Prosjekter med passasjerbetaling har gjennomgående 30 % høyere driftskostnader enn de uten passasjerbetaling. Dette innebærer at hvis målet er å redusere driftskostnader, bør passasjerbetaling avskaffes. Etter innføring av AutoPASS har man langt på vei begynt en prosess for avskaffelse av passasjerbetaling i ordinære bompengeprojekter. Det som gjenstår er å videreføre lærdommen til ferjeavløsningsprosjekter hvor passasjerbetaling inntil videre fortsatt er gjeldende.

PRAKTISKE IMPLIKASJONER

Hvordan bompengennevningen organiseres og hvordan innkrevingssystemet utformes er således av avgjørende betydning for kostnadsnivået i bompengeprojekter. Siden kostnaden per passering og kostnad-/inntekt forholdet varierer betydelig mellom bompengeselskapene, bør det være potensiale for kostnadsreduksjoner hvis eksisterende prosjekter endres og hvis nye prosjekter planlegges etter hvilke løsninger som gir det laveste kostnadsnivået.

Hvis målet er å minimere kostnadene knyttet til bompengefinansiering, er de viktigste karakteristika ved et bompengeprojekt følgende:

- Høy trafikk
- Lav gjeld
- Få felt med innkreving og ingen manuell innkreving
- AutoPASS og høy brikkeandel
- Ingen passasjerbetaling

I tillegg til disse faktorene vil lave takster også ha betydning for den samfunnsøkonomiske lønnsomheten idet dette vil gi lavere trafikkavvisning enn hva som ofte er tilfelle i prosjekter med høye takster. Samlet taler dette for at det er et potensial for samfunnsøkonomisk lønnsomme bompengeprojekter i de deler av landet med høy trafikk, som oftest i de mer sentrale deler av landet. Det vil derfor kunne skje en nytte- kostnadsforbedring hvis bompenger i fremtiden benyttes til å finansiere vegprosjekter i sentrale strøk hvor det i større grad ligger til rette for kostnadseffektiv bompengefinansiering og staten heller fullfinansierer vegprosjekter med lavt trafikkgrunnlag hvor kostnadene ved bompengefinansiering som oftest er høyere.

Nye vegprosjekter fokuserer i dag ofte heller på gjennomførbarhet enn samfunnsøkonomi. Problemstillingen bør ikke være hvordan eller om et prosjekt *kan* bompengefinansieres, men heller om prosjektet *bør* finansieres med bompenger og så fall *hvordan* dette best kan gjennomføres for å minimere driftskostnadene. Målsettingen bør være at bompengefinansiering bør skje der det er (1) samfunnsøkonomisk lønnsomt og med best mulig teknologi og organisering, og (2) oppslutning blant trafikanter, planleggere og beslutningstagere om at så er hensiktsmessig.

Dette medfører blant annet at hvis de riktige prosjektene velges og hvis disse prosjektene utformes på riktig måte, kan bompengefinansiering i mange tilfeller være mer lønnsomt enn skattefinansiering. Det er et forhold som ofte blir forbigått i den offentlige debatten.

Resultatene fra studien presentert ovenfor tilsier at deler av dagens praksis ved bompengefinansiering bør endres for å øke den samfunnsøkonomiske lønnsomheten av slike prosjekt. Bompengefinansiering er imidlertid et område innenfor vegsektoren med til dels sterke politiske føring. Statens vegvesen, som forvaltningsmyndighet, og andre som arbeider innenfor dette fagområdet, bør uansett søke å videreutvikle sitt faglige grunnlag for vurdering av vegprosjekt som man velger å finansiere med bompenger. Slik vil man kunne finne frem til løsninger som bidrar til at kostnadene ved denne finansieringsformen minimeres og at det samfunnsøkonomiske overskuddet blir så stort som mulig.

³ I dag er det kun i bomringen i Oslo at bomstasjonene drives med bemanning. I de andre seks bomringene er det ulike løsninger for ubemannede bomstasjoner.

REFERANSER:

Kjerkreit, A., Odeck, J. og Lynum, M. (2004): «Users' attitudes towards tolls - a cross section assessment». European Transport Conference, Strasbourg.

Luk, J.Y.K. (1999): «Electronic Road Pricing in Singapore». *Road & Transport Research* 8, s. 28-30.

Matas, A. og Raymond, J-L (2003): «Demand Elasticity on Tolloed Motorways». *Journal of Transportation and Statistics* 6, s. 91-108.

Odeck J. og Bråthen S. (2004): «Travel demand Elasticities and user attitudes». Møreforskning, Molde.

Odeck, J. Kjerkreit, A. og Bråthen, S. (2003): «Users' reaction to toll user charges: Elasticities and attitudes combined». European Transport Conference, Strasbourg.

Wentworth, M.A. og Beresford, A.K.C. (1998): «Major U.K. tolled road crossings reviewed». *Transport Policy* 5, s. 51-59.

Veiledning for bidragsytere

1. Økonomisk Forum trykker artikler om aktuelle økonomfaglige emner, både av teoretisk og empirisk art. Temaet bør være av interesse for en bred leserkrets. Bidrag må ha en fremstillingsform som gjør innholdet tilgjengelig for økonomer uten spesialkompetanse på feltet.
2. Manuskripter deles inn i kategoriene artikkel, aktuell kommentar, debatt og bokanmeldelse. Bidrag i førstnevnte kategori sendes normalt til en ekstern fagkonsulent, i tillegg til vanlig redaksjonell behandling.
3. Manuskriptet sendes i elektronisk format til Samfunnsøkonomenes Forening, ved sekretariatet@samfunnsokonomene.no. Det kan også sendes direkte til en av redaktørene (se side 2). Det oppfordres til innsending av elektroniske manuskripter (fortrinnsvis i Word). Artikler bør ikke være lengre enn 20 A4-sider, dobbel linjeavstand, 12 pkt. skrift. Aktuelle kommentarer skal ikke overstige 12 sider av tilsvarende format. Debattinnlegg og bokanmeldelser bør normalt ikke være lengre enn 6 sider av samme format.
4. Artikler og aktuelle kommentarer skal ha en ingress på maks. 100 ord. Inngressen bør oppsummere artikkelens problemstilling og hovedkonklusjon.
5. Matematiske formler bør brukes i minst mulig grad. Unngå store, detaljerte tabeller.
6. Referanser skal ha samme form som i Norsk Økonomisk Tidsskrift. Veiledning for bidragsytere for NØT, se www.samfunnsokonomene.no.

ERLING STEIGUM
 Professor ved Institutt for samfunnsøkonomi, Handelshøyskolen BI

Finn Kydland – Norges tredje Nobelprisvinner i økonomi

«Kydland and Prescott's work has transformed academic research in economics, as well as the practice of macroeconomic analysis and policymaking.» (Kungl. Vetenskapsakademien, 2004)

Finn Kydland og Edward Prescott fikk Nobels minnepris i økonomi for 2004 for to banebrytende artikler i makroøkonomisk teori. Den første dreier seg om tidsinkonsistensproblemet i økonomisk politikk og ble skrevet på NHH midt på 1970-tallet. Den peker på et grunnleggende problem med diskresjonær økonomisk politikk; når markedsaktørene har rasjonelle forventninger om fremtidig økonomisk politikk, vil det være fordelaktig for myndighetene å innføre klare, troverdige regler for politikken, selv om slike regler begrenser myndighetenes handlefrihet i fremtiden. Etter at Kydland hadde flyttet til USA, skrev han og Prescott en artikkel om konjunkturteori. Der viser de hvordan endringer i teknologi kan skape svingninger i økonomien. Dette gjelder selv om markedsaktørene har god evne til å håndtere usikkerhet og har rasjonelle forventninger om fremtidige forhold, herunder den økonomiske politikken.

1 INNLEDNING

Nobels minnepris i økonomi for 2004 ble som kjent tildelt nordmannen Finn Kydland og nordamerikaneren Edward Prescott for deres bidrag til dynamisk makroøkonomi. Kungliga Vetenskapsakademien (2004) fremhever særlig to fellesarbeider som Kydland og Prescott publiserte i henholdsvis 1977 og 1982. Den første artikkelen, basert på forskning utført ved Norges Handelshøyskole, har tittelen «Rules rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans», *Journal of Political Economy*, 1977. Den andre artikkelen, som ble til etter at Kydland hadde flyttet til USA, har tittelen «Time to Build and Aggregate

Fluctuations», *Econometrica*, 1982. Kungliga Vetenskapsakademien (2004) skriver følgende om bidragene til Kydland og Prescott:

The first [fundamental contribution, min merkn.] concerns the design of macroeconomic policy. Kydland and Prescott discovered inherent imperfections – credibility problems – in the ability of governments to implement desirable economic policies. The second area concerns business cycle fluctuations. Kydland and Prescott demonstrated how variations in technological development – the main source of economic growth – can lead to short-run fluctua-

tions. In so doing, they offered a new and operational paradigm for macroeconomic analysis based on microeconomic foundations. Kydland and Prescott's work has transformed academic research in economics, as well as the practice of macroeconomic analysis and policymaking.

2 KYDLANDS NORSKE AKADEMISKE BAKGRUNN

Finn Kydland (f. 1943) gikk på Bryne gymnas på Jæren etter realskolen. I et intervju holdt på Nobel instituttet i Oslo i desember 2004 omtaler han kvaliteten på realskolen og gymnaset i rosende vendinger. Han mener at utdannelsen hans var bedre enn amerikansk high school når det gjelder å forberede elevene til universitetsstudier. Han fikk et solid grunnlag i matematikk og realfag og var innstilt på å begynne på Norges Tekniske Høyskole. Men han endret planen og begynte i stedet på Norges Handelshøyskole. Det var ønsket om å studere bedriftsøkonomi, ikke samfunnsøkonomi som motiverte Kydlands endelige valg av studium. Derfor vurderte han ikke om han skulle studere sosialøkonomi ved Universitetet i Oslo.

På NHH likte han spesielt godt fag som operasjonsanalyse, Fortran-programmering og matematikk. Matematikk kunne man ta som eget valgfag, da som nå. Blant annet fulgte han et avansert kurs i det matematiske grunnlaget for lineær programmering og Simplex-metoden. Dette kurset ble gitt av matematikeren Ole Martinussen. Også emner som dynamisk programmering og spillteori fikk han en innføring i. Kydland ble ferdig siviløkonom i 1968. Av lærerne var det professor Sten Thore som han fikk mest kontakt med under studiet. Sten Thore kom med svensk doktorgrad til NHH på 1960-tallet og var kjent blant studentene som en kunnskapsrik og interessant foreleser i monetær økonomi. Sten Thore var inspirert av Milton Friedman og regnet seg som «monetarist»; en ensom svale i det norske sosialøkonomiske fagmiljøet på den tiden. Sten Thore oppdaget at Kydland var et lovende forskeremne og anbefalte ham å søke stilling som vitenskapelig assistent. Under et forskningsopphold ved Carnegie Mellon universitetet sørget Sten Thore for at Kydland kunne komme over til Pittsburgh. Det var i 1969. Kydland hadde ikke søkt om å bli tatt opp som student, men fikk anledning til å følge forelesninger. Han oppdaget at hans gode bakgrunn i matematikk og operasjonsanalyse fra NHH gjorde det mulig å følge undervisningen uten store problemer. Han ble snart tatt opp som ordinær PhD-stu-

dent ved Graduate School of Industrial Administration (GSIA), finansiert gjennom en stipendiatstilling ved NHH.

3 FORSKNINGSUTDANNELSEN VED GSIA

Da Kydland kom til GSIA var Robert Lucas godt i gang med forskning på dynamisk økonomisk teori med usikkerhet, samt rasjonelle forventninger, en hypotese som stammer fra Robert Muth (1961), en annen professor ved GSIA. Lucas utviklet generelle likevektsmodeller som fikk matematiske egenskaper som ikke hadde noen paralleller til matematiske modeller av fysiske eller naturvitenskapelige fenomener fordi aktørenes atferd i de økonomiske modellene var basert på intelligente forventninger om fremtidig økonomisk politikk. Takket være Lucas fikk Kydland og de andre doktorgradsstudentene oppleve den rasjonelle forventningsrevolusjonen i makroøkonomi «live». For eksempel ble studentene på forelesningene til Lucas presentert for de ferske, upubliserte analysene som lå til grunn for Lucas sitt berømte paper, «Expectations and the neutrality of money» fra 1972, hovedbidraget som førte til at Lucas fikk Nobelprisen i 1995. Kydland anser Robert Lucas for å være en av de aller største økonomer gjennom tidene. Han representerte en intellektuell kraft og inspirasjon som hadde avgjørende betydning for at Kydlands forskningsinteresser ble dreiet mot intertemporal makroøkonomi og økonomisk politikk. Som doktorgradsstudent ble Kydlands forskning derfor sterkt påvirket av den rasjonelle forventningsrevolusjonen i makroøkonomi. Takket være det sterke forskningsmiljøet ved GSIA kom han mye raskere opp til den internasjonale forskningsfronten enn det som er vanlig blant doktorgradsstudenter.

Edward Prescott hadde tatt doktorgraden ved GSIA på slutten av 1960-tallet og fikk deretter stilling ved University of Pennsylvania. På begynnelsen av 1970-tallet kom han tilbake som «assistant professor» ved GSIA. Prescott ble Kydlands veileder. Det var flere eldre, erfarne forskere ved GSIA som var naturlige kandidater til å bli Kydlands veileder, men på det lukkede fakultetsmøtet der beslutningen ble fattet, gikk Prescott inn for å få denne oppgaven. En grunn til at Prescott tidlig ble klar over Kydlands forskerpotensiale var et studentarbeid som Kydland hadde snakket med Prescott om. Kydland hadde blitt interessert i «assignment problemet» i makroøkonomisk politikk, et problem som Robert Mundell hadde skrevet om tidligere. I dette arbeidet studerte Kydland

arbeidsdelingen mellom sentralbanken og Regjeringen innenfor en dynamisk spill-teoretisk ramme med Regjering som leder og sentralbank som følger. Arbeidet – som senere ble publisert i 1976 – ga Kydland Henderson-prisen ved GSIA for beste studentpaper i 1973. Under arbeidet med denne artikkelen kom Kydland første gangen over tidskonsistensproblemet i økonomisk politikk. Han oppdaget at Regjeringen i dette spillet fikk et behov for å binde fremtidig finanspolitikk på en troverdig måte. Faktisk var Kydland den første som anvendte dynamisk spillteori på stabiliseringspolitikk, en angrepsmåte som er blitt standard i nyere faglitteratur.

Kydland tok doktorgraden ved GSIA i 1973 og fikk samme år stilling som førsteamanuensis ved Samfunnsøkonomisk institutt på Norges Handelshøyskole. Han hadde ikke gått ut «på markedet» i USA for å få universitetsstilling der, slik Prescott hadde anbefalt ham, men følte en forpliktelse til å arbeide ved den institusjon som hadde finansiert hans doktorgrad.

Undertegnede var så heldig å få både Agnar Sandmo og Finn Kydland som veiledere under arbeidet med spesialoppgaven til Høyere avdelings eksamen i samfunnsøkonomi høsten 1974. Kydland ga meg blant annet et upublisert arbeid av Robert Lucas med tittelen: «Econometric Policy Evaluation: A Critique» som sirkulerte i mange år før det ble publisert i 1976. Den klare og overbevisende måten Lucas-kritikken var formulert på, gjorde et sterkt inntrykk. Siden jeg skrev om investeringsteori, la jeg spesielt merke til investeringseksemplet til Lucas, der han viser at en investeringssubsidie brukt i konjunkturpolitikken virket sterkere under rasjonelle forventninger enn under statiske forventninger. Kydland holdt også stabsseminarer der han fikk godt frem hvordan Lucas-kritikken i prinsippet kunne tas hensyn til i stokastiske modeller der aktørene optimerte over tid og forventningene var rasjonelle. Men på den tiden fantes ikke noen metode for hvordan man skulle gå frem. Det skulle komme senere i «Time to Build...» artikkelen fra 1982.

Under muntlig eksamen ga Kydland meg det råd å forsøke å integrere Tobins «q theory» med «costs of adjustment» modellen for optimale realinvesteringer over tid. Dessverre fulgte jeg ikke opp dette rådet, men oppdaget senere at japaneren Fumio Hayashi (1982) hadde gjort dette, og med stor suksess. Hayashis modell brukes nå i alle avanserte lærebøker i makroøkonomi. Episoden illus-

trer at Kydland tidlig hadde en velutviklet teft for viktige og fruktbare problemstillinger for økonomisk forskning.

Høsten 1975 og våren 1976 hadde Kydland fått Prescott over til Bergen som gjesteprofessor ved NHH. Dette var spennende for ferske stipendiater som undertegnede. Kydland viste meg en kopi av Prescotts formuleringer av sine forskningsplaner som lå til grunn for permisjonen fra GSIA. Av denne gikk det klart frem at Prescott så på de nye teoriene basert på rasjonelle forventninger som revolusjonerende for makroøkonomi og teori om økonomisk politikk. Prescotts undervisningsplikt ble dekket gjennom et graduate kurs i økonometri som undertegnede fulgte. Han la ikke skjul på at han var skeptisk til den store bruken av «maximum likelihood» estimeringsmetoden i makroøkonomi. Han mente at man burde ta mer hensyn til tidligere akkumulert forskning ved estimering av viktige parametere og hadde derfor mer sans for Bayesiansk estimering. Men han underviste lojalt i det oppsatte pensum.

Våren 1975 ga Kydland og Prescott ut diskusjonsnotetet «The inconsistency of optimal policy» på NHH, foreløperen for Rules/Discretion artikkelen fra 1977.

4 TIDSINKONSISTENSPROBLEMET I ØKONOMISK POLITIKK

Går vi tilbake til midten av 1970-årene var styringsoptimalismen blant økonomer stor, ikke minst her i Norge. Den rådende oppfatningen var at økonomien hadde store imperfeksjoner og svake selvregulerende egenskaper, og at man derfor trengte mange slagkraftige virkemidler i den økonomiske politikken. Videre det var en selvfølge at virkemidlene burde brukes fleksibelt og aktivt slik at de kunne doseres på en best mulig måte til enhver tid. Betydningen av å ha et nominelt anker for markedsøkonomien ble knapt lagt vekt på. Hvis en gunstig realøkonomisk utvikling førte til høyere inflasjon, fikk det så være. Denne form for økonomisk politikk kalles «diskresjonær». Det var også et utbredt syn at endringer i de fleste virkemidler, slik som for eksempel devalueringer, var mest effektive når de kom overraskende på aktørene i privat sektor. Enkle, transparente politikkegler, slike som for eksempel Milton Friedman lenge hadde argumentert for i pengepolitikken, ble ikke tatt alvorlig av mange økonomer den gang, i hvert fall ikke i de nordiske landene. Det syntes opplagt at den makroøkonomiske utvik-

lingen ville bli bedre hvis den økonomiske politikken var aktiv, fleksibel og slagkraftig enn om man skulle binde seg til transparente politikregler på forhånd.

Kydland og Prescotts Rules/Discretion artikkel fra 1977 pekte imidlertid på et grunnleggende problem som hadde blitt oversett av den økonomiske vitenskap: Diskresjonær økonomisk politikk kunne føre til et alvorlig troverdighetsproblem som igjen ville påvirke privat sektors atferd på en uheldig måte via forventningsdannelsen. Når beslutninger i privat og offentlig sektor skjedde sekvensielt slik at beslutningstakere sto fritt til å avvike fra tidligere optimale planer, ville økonomisk politikk over tid i mange realistiske situasjoner ikke bli tidskonsistent, selv i et perfekt demokrati der uselviske politikerne kun var opptatt av å sikre størst mulig velferd til landets innbyggere. Med andre ord: Friheten til å «re-optimere» i fremtiden, kunne føre til at en hypotetisk samfunnsplanlegger systematisk ville føre en annen økonomisk politikk enn den som opprinnelig var planlagt, selv om det ikke hadde skjedd noe nytt som tilsa at den opprinnelige strategien var gal sett fra fortidens ståsted. En politikk basert på fri re-optimering etter hvert som tiden gikk, assosierte Kydland og Prescott med «diskresjonær» politikk. De viste at denne type politikk kunne føre til dårlige økonomiske resultater, for eksempel høy inflasjon, i noen eksempler mye dårligere enn en økonomisk politikk basert på at politikerne hadde forpliktet seg til («committed to») å følge den opprinnelige optimale strategien fra starten av.

Betrakter man økonomisk politikk som et optimalt kontrollproblem (eller dynamisk programmeringsproblem), virker det som om Kydland og Prescott hadde begått en alvorlig regnefeil, og det var nettopp slik arbeidet ble mottatt på de første konferansene hvor det ble presentert i 1975. Men Kydland og Prescott visste at grunnen til det uventet dårlige resultatet som stadig re-optimering førte til, ikke var en regnefeil, men at det dynamiske optimeringsproblemet til den hypotetiske samfunnsplanleggeren egentlig ikke kunne formuleres som et optimalt kontrollproblem når markedsaktørene hadde rasjonelle forventninger. Den korrekte betraktningssmåten var i stedet å se på problemet som ledd i et spill, der dagens og fremtidens planleggere (les politikere) måtte oppfattes som distinkte spillere. Kydland og Prescott viste gjennom flere eksempler hvordan slike dynamiske spill-likevekter kunne formuleres og analyseres. I et eksempel anvendte de likevektsbegrepet til Nash (1950). I et annet studerte

de en sekvensiell dynamisk likevekt med uendelig tids-horisont, der alle aktørers forventninger var konsistent med fremtidig likevektsatferd. Dette likevektsbegrepet ligger nært opp til «delspill-perfekt likevekt» (Selten, 1965).

Innenfor et slik analytisk rammeverk ble det klart for Kydland og Prescott at den optimale økonomiske politikken krevde at den hypotetiske samfunnsplanleggeren var i stand til å binde seg selv til ikke å re-optimere fritt i fremtiden, altså til å holde fast ved den opprinnelige optimale planen eller strategien. Med andre ord hadde Kydland og Prescott her funnet et viktig argument for at en politikregel som bant fremtidige politikere, kunne gi en bedre økonomisk utvikling enn diskresjonær politikk. Slik analyserammen til Kydland og Prescott var satt opp, var det utelukket at problemet skrev seg fra en interessekonflikt mellom planleggeren og innbyggerne: Planleggeren forsøkte hele tiden å maksimere velferden til innbyggerne. Tidsinkonsistente preferanser, slik som i Strotz (1956) og Elster (1977), var heller ikke problemet her. Heller ikke var problemet kritisk avhengig av at nye politikere hadde andre preferanser enn de eldre som ble avløst, for eksempel gjennom politiske valg. Slike forhold vil trolig gjøre tidskonsistensproblemet mer alvorlig i praksis, men problemet stakk altså dypere enn dette. Videre hadde ikke dette resultatet noe å gjøre med mangel på informasjon og kompetanse, eller fravær av markedsimperfeksjoner. Tvert i mot: Det var nettopp i situasjoner med imperfeksjoner i markedsøkonomien at tidskonsistensproblemet ble mest aktuelt. Og det var nettopp den mest ambisiøse og kompetente samfunnsplanleggeren som mest trengte å binde seg til en bestemt strategi eller politikregel på en troverdig måte fra starten av.

Problemet for den hypotetiske samfunnsplanleggeren var at aktørene i økonomien var intelligente beslutningstakere som baserte sine beslutninger på realistiske hypoteser om fremtiden, herunder hvordan fremtidig økonomisk politikk ville bli utformet. De hadde rasjonelle forventninger. Hvis planleggeren hadde kunnet diktere forventningene til aktørene i økonomien og deretter gjennomføre en økonomisk politikk som avvek fra forventningene, kunne hun sørge for at økonomien utviklet seg best mulig, sett fra publikums synsvinkel. Men det er urealistisk å legge opp til en økonomisk politikk som systematisk fører publikum bak lyset. Hvis i stedet markedsaktørene har rasjonelle forventninger om hvilken økonomisk politikk som vil bli ført i fremtiden, ville de få insentiver til en atferd som førte til et

dårligere totalresultat for samfunnet, selv om de rent privatøkonomisk tilpasset seg så smart de kunne.

Hva er det grunnleggende problemet til at økonomisk politikk basert på en så intuitiv rimelig metode som optimal kontrollteori fører galt av sted når privat sektor har rasjonelle forventninger? La oss se nærmere på dette spørsmålet ved å skissere en enkel problemstilling uten usikkerhet og med kun to perioder.

5 ET EKSEMPEL

Vi har en representativ konsument som har en standard intertemporal nyttefunksjonen (som avhenger av konsum C_1 og C_2 i periode 1 og 2):

$$(1) \quad U = u(C_1) + \beta u(C_2).$$

Nyttefunksjonen for hver periode (u) er strengt konkav slik at konsumutjevning over tid er optimalt. Størrelsen β er en konstant parameter som avspeiler grad av tidsprefransse. Økonomien er lukket og starter med en eksogen realkapital (K_1) og en eksogen realinntekt (Y_1). Denne realinntekten er lik summen av konsum og realinvestering ($K_2 - K_1$), slik at investering i realkapital i periode 1 er:

$$(2) \quad K_2 - K_1 = Y_1 - C_1.$$

K_2 er realkapitalen ved inngangen til periode 2. Denne bestemmer produksjonskapasiteten og realinntekten i periode 2. La oss tenke oss at en hypotetisk samfunnsplanlegger har virkemidlene V_1 og V_2 i de to periodene. Dette kan for eksempel være skattesatser. Hun ønsker å sette virkemidlene slik at markedsaktørene sørger for at U blir så stor som mulig. Konsumentene velger konsum over tid hensyn tatt til denne virkemiddelbruken slik at nytten U maksimeres. La oss anta at konsumentene vet V_1 før valget av konsum og realinvestering i periode 1, og at de har en forventning EV_2 til politikken i periode 2. Uten å gå i detalj inn på konsumentenes maksimeringsproblem og dette problemets sammenheng med virkemidlene, kan vi generelt uttrykke det optimale konsumvalget i periode 1 ved funksjonen:

$$(3) \quad C_1 = C_1(V_1, EV_2)$$

Betydningen av initial realkapital og realinntekt for konsumenterspørsmål er ikke trukket frem i (3). Fra (2) ser vi at

også den optimale investeringen vil avhenge av politikken i periode 1 og forventet politikk i periode 2. For å være mer konkret, kan vi tenke oss at et høyt forventet nivå på V_2 fører til at konsumentene vil konsumere mye i periode 1 og lite i periode 2, slik at realinvesteringen i periode 1 blir tilsvarende lav.

La oss nå se på planleggerens valg av virkemiddelbruk i periode 1. Hun vil velge V_1 og planlegge V_2 slik at U maksimeres, gitt kapitalen og realinntekten i periode 1. La oss kalle disse størrelsene for V_1^* og V_1^* . Dette vil opplagt være det beste for konsumentene. Men hvis planleggeren bruker optimal kontrollteori i periode 2, vil hun velge V_2 slik at $u(C_2)$ maksimeres, gitt størrelsen på K_2 . Men i mange realistiske sammenhenger vil ikke dette valget av virkemiddelbruk i periode 2 være lik V_2^* , altså det som lå i den optimale planen lagt i periode 1. La oss kalle det nye nivået på virkemidlet for V_2^{**} . Bruk av optimal kontrollteori fører i så fall til at politikken ikke blir tidskonsistent. Når K_2 tas som gitt, vil maksimering av nytten til konsumentene i periode 2 gi et annet svar på hva V_2 bør være enn det som den tidligere planen sa.

Problemet er at formuleringen av bibetingelser i et optimalt kontrollproblem ikke kan fange opp at valget av V_2 i periode 2 påvirker realkapitalen i periode 2 via forventningen EV_2 dannet i periode 1, som igjen påvirker realinvesteringene i denne perioden. Når K_2 tas som gitt under planleggerens maksimering i periode 2, vil derfor V_2^{**} typisk bli høyere enn V_2^* . Under rasjonelle forventninger vil i så fall markedsaktørene legge til grunn at

$$(4) \quad EV_2 = V_2^{**} > V_2^*.$$

Det fører til lavere realinvestering enn optimalt. Her har den hypotetiske planleggeren åpenbart et troverdighetsproblem. Det hjelper ikke bare å offentliggjøre politikken V_2^* i periode 1. Markedsaktørene skjønner atferden til planleggeren (de skjønner det optimale kontrollproblemet i periode 2) og vet at V_2 kommer til å bli satt lik V_2^{**} som er høyere enn det som annonseres, og som gir for svake insentiver til å investere. De innretter seg deretter i periode 1. Friheten til å sette virkemidlets verdi i fremtiden fører derfor til at totalresultatet av politikken her blir dårligere enn det kunne ha vært, til tross for at planleggeren forsøker å gjøre velferden til konsumentene størst mulig.

Slik vi har skissert problemet ovenfor, vil ikke nødvendigvis tidskonsistensproblemet alltid oppstå. Det vil for eksempel ikke oppstå i den optimale vekstmodellen (Ramsey-modellen) når myndighetene kan anvende rundsum skatter som ikke fører til skattekiller mellom realrentene til etterspørere og tilbydere av kapital. Tidskonsistensproblemet vil typisk oppstå dersom det er imperfeksjoner i økonomien slik at det økonomiske totalresultatet i prinsippet kunne ha blitt bedre i en tenkt «first-best» løsning som ikke bygget på at markedsløsningen ble bestemt desentralisert gjennom insentivmekanismene i økonomien. For eksempel oppstår problemet når det er umulig for myndighetene å finansiere offentlige goder uten å anvende skattepolitiske virkemidler (slik som inntektskatt og merverdiavgift) som vrir private aktørers tilpasninger bort fra det som svarer til samfunnsøkonomiske «first-best» optima. I interessante optimal beskatningsproblemer over tid vil derfor tidskonsistensproblemet alltid dukke opp hvis myndighetene ikke klarer å binde fremtidig skattepolitikk, men re-optimerer skattesystemet sekvensielt ved bruk av optimal kontrollteori. I det siste tilfellet vil myndighetene velge for høy skatt på kapitalinntekt for å begrense effektivitetstapet knyttet til skatt på arbeidsinntekt og konsum, uten å ta korrekt hensyn til at høy fremtidig kapitalskatt (via rasjonelle forventninger) svekker insentivene til å investere i realkapital. For mer detaljer vises til Kungl. Vetenskapsakademien (2004).

Tidskonsistensproblemet som Kydland og Prescott hadde oppdaget, viser seg å dukke opp i en rekke andre realistiske sammenhenger enn skattepolitikk, både i makroøkonomisk politikk og annen politikk¹. Mest kjent er anvendelsen av teorien på inflasjonsproblemet i pengepolitikken, en anvendelse som man finner i Kydland og Prescotts opprinnelige artikkel, men som ble popularisert av Barro og Gordon (1983a, 1983b). De utdypet hvordan diskresjonær pengepolitikk kunne føre til høy inflasjon over tid («inflationary bias») i økonomier der myndighetene hadde preferanser for lavere arbeidsledighet enn nivået på

den strukturledighet som dannet seg i likevekt. Slike preferanser kan gis en empirisk begrunnelse i imperfeksjoner i arbeidsmarkedet og i lønns- og prisdannelsen. Arbeidene til Barro og Gordon førte til en oppblomstring av faglitteratur om hvordan tidskonsistensproblemet i pengepolitikken kunne løses med institusjonelle endringer, slik som delegering av pengepolitikken til operasjonelt uavhengige sentralbanker.

En naturlig anvendelse av Kydland og Prescotts teori av relevans for de nordiske landene er den valutakurs- og pengepolitikk som ble ført frem til slutten av 1980-årene, kjennetegnet ved såkalte devalueringssyklus som særlig var utbredt i Sverige og Finland. Denne politikken besto som kjent i å ha et formelt mål om fast valutakurs, avbrutt av «overraskende» devalueringer for å forbedre konkurransevnen. En konsekvens var at finansministre av og til følte seg tvunget til å lyve i media fordi informasjon om dato for en forestående devaluering ikke kunne offentliggjøres på forhånd. Etter hvert bygget det seg imidlertid opp devaluering forventninger i markedet fordi utsagn om at valutakursen skulle være fast mistet sin troverdighet. Disse forventningene drev i sin tur inflasjonen opp og skapte nye behov for akkommoderende devalueringer. Erfaringene med det dyre lønnsoppgjøret i Norge i 1986, fulgt av en devaluering av den nye Regjeringen, kan forklares med at partene i arbeidslivet forventet en akkommoderende devaluering og derfor ikke gjorde mer for å hindre de dramatisk høye nominelle tilleggene.

I dag, om lag 30 år etter at Kydland og Prescott skrev sin artikkel, er tenkningen omkring økonomisk politikk vesentlig annerledes enn den gang. Også penge- og finanspolitikken er vesensforskjellig, ikke minst her i Norge. Kontrasten mellom norsk penge- og kredittpolitikk på 1970-tallet og norsk pengepolitikk i dag er enorm. Betydningen av å ha en troverdig regel eller strategi for makroøkonomisk politikk slik at publikums forventninger til fremtidig økonomisk politikk kan forankres, oppfat-

¹ Et eksempel er politikk for å hindre at terrorister tar gisler for å presse regjeringen. Dette kan formuleres som et dynamisk spill som både involverer en gisselsituasjon på kort sikt og fremtidig terrorisme. Terrorister ønsker alltid å oppnå visse innrømmelser av regjeringen, men må komme med en troverdig trussel om at de er villige til å gå i døden sammen med gislene. La oss anta at terroristene er villige til dette, og at dette blir trodd av regjeringen. Regjeringen får kostnader enten i form av drepte gisler eller ved å gi etter for press. Hvis det i en konkret gisselsituasjon er slik at engangskostnaden forbundet med tap av gislens liv er større enn kostnaden knyttet til å gi etter for kravene, er det optimalt å gi etter for kravene i dagens gisselsituasjon, men samtidig annonsere at man ikke vil gi etter for krav i fremtidige gisselsituasjoner. Hvis terrorister tror på disse intensjonene, vil det ikke lønne seg å ta gisler i fremtiden fordi de uansett ikke får innfridd krav. Denne politikken er imidlertid ikke tidskonsistent. Hvis terrorister har rasjonelle forventninger, vil de regne med at regjeringen i fremtiden kommer til å gi etter for kravene dersom en ny gisselsituasjon først er oppstått. Dersom regjeringen i stedet følger en troverdig politikkregel om at de aldri vil forhandle med terrorister (slik som både Storbritannia og flere andre land nå har valgt), vil dette svekke fremtidige terroristers insentiver til å ta gisler fra disse landene. Frankrike er et eksempel på et land som forsøkte å føre en tidsinkonsistent forhandlingspolitikk på dette området. Det stimulerte til mer terrorisme og gisseltaking. Frankrike har siden forlatt forhandlingslinjen med det resultat at antall aksjoner med gisseltaking har gått ned.

tes nå som svært viktig. I forskningen etter Rules/Discretion artikkelen har man også tatt hensyn til at under usikkerhet vil enkle politikregler føre til for lite fleksibilitet. Behovet for fleksibilitet bør derfor avveies mot behovet for troverdighet og transparens. Dagens pengepolitiske regime med fleksibel inflasjonsmålstyring kan tolkes som et resultat av en slik avveining.

Det er en utbredt oppfatning at den forskningen som Kydland og Prescott initierte med sin artikkel fra 1977, både har hatt stor betydning for de endringer vi har sett i økonomers oppfatninger av hva som kjennetegner en god makroøkonomisk politikk over tid, og for de institusjonelle endringer som har funnet sted i penge- og finanspolitikken i mange land. Dette går klart frem av begrunnelsen for å tildele Nobels minnepris til Kydland og Prescott (Kunl. Vetenskapsakademien, 2004).

6 KONJUNKTURTEORI

I en artikkel som Finn Kydland skrev i det norske tidskriftet *Praktisk økonomi & ledelse* i 1995, påpekte han at konjunkturteori hadde vært en av de mest aktive forskningsfelt i samfunnsøkonomi i de ti forutgående årene. Etter 1995 har denne utviklingen akselerert, blant annet takket være den raske veksten i datamaskiners regnekapasitet. Men også de dramatiske krisene i verdensøkonomien, for eksempel de i Øst-Asia og Argentina, samt sentralbankers behov for bedre analyseverktøy til inflasjonsstyring har utvilsomt stimulert til økt interesse for grunnleggende konjunkturforskning og studier av gode strategier for makroøkonomisk politikk.²

Finn Kydland er beskjeden av natur, og hans artikkel fra 1995 underkommuniserer at det var ham selv og Edward Prescott som egentlig dro i gang et nytt forskningsprogram i konjunkturteori. På relativt kort tid fikk deres forskningsprogram stor innflytelse på samfunnsøkonomisk vitenskap. Gjennom flere innflytelsesrike forskningsartikler fra 1982 og utover demonstrerte Kydland og Prescott at det var mulig å lage en ny type dynamisk modelløkonomi. Denne kunne forklare og simulere fluktasjoner i den makroøkonomiske utviklingen i en markedsøkonomi som et resultat av en kombinasjon av stokastiske sjokk og systematiske markedsprosesser (Kydland og Prescott (1982, 1988, 1990, 1991a, 1991b). Se også Bachus,

Kehoe og Kydland (1992), Freeman og Kydland (2000), og Kydland (1994)). Det som var nytt i denne teorien, var for det første at den samtidig forklarte økonomiske vekstprosesser og konjunkturer. For det andre tok den eksplisitt hensyn til at bedrifter og husholdninger både foretok rasjonelle valg (under usikkerhet) over tid og hadde rasjonelle forventninger om fremtiden, slik at de blant annet forsto grunnlaget for myndighetenes økonomiske politikk. For å få dette til, utviklet Kydland og Prescott en ny metode basert på numerisk simulering av stokastiske modeller som ble kalibrert til data på en måte som utnyttet andre datakilder enn bare makroøkonomiske tidsrekke-data. Formålet deres var å lage en komplett generell likevektsmodell gjennom et datamaskinprogram som genererer syntetiske data. De kunne i neste omgang sammenlignes med makroøkonomiske tidsrekke-data som beskriver de sentrale trekkene ved konjunkturmessige bevegelser i en virkelig økonomi. Et slikt datamaskinprogram kan betraktes som et spesiallaget laboratorium for bestemte måleeksperimenter, for eksempel måling av virkningene av en skattereform. Formålet med og innholdet i eksperimentet vil styre den konkrete utformingen av modellen, slik som valg av abstraksjonsnivå knyttet til ulike sider ved beskrivelsen av teknologi, preferanser og markedsformer.

Som Kydland (1995) påpekte i den omtalte artikkelen, stagnerte den akademiske konjunkturforskningen på 1960-tallet etter å ha vært et aktivt og progressivt forskningsfelt i mellomkrigstiden og den første etterkrigstid, takket være tidligere banebrytende forskning av blant annet Ragnar Frisch (1933). På 1960-tallet trodde mange økonomer at konjunkturproblemet var løst fordi myndighetene førte en aktiv motkonjunkturpolitikk. I stedet var det vekstforskningen som ble prioritert, mens konjunkturanalyser etter hvert fikk mer karakter av en konsulentsaktivitet med hovedmål å produsere kortsiktige konjunkturprognoser.

Går vi tilbake til det forskningsprogrammet i makroøkonomi som dominerte på universitetene i 1950- og 1960-tallet, ser vi at det var sterkt influert av ideene til Tjalling Koopmans (1947, 1949) om hvordan makroøkonomisk teori og statistisk/økonometriske metoder burde anvendes til å bygge økonometriske modeller for analyser av konjunkturer og makroøkonomisk politikk. Koopmans

² Se Storesletten og Henriksen (2004) for henvisninger til nyere forskning.

kalte denne tilnæringsmåten for «the econometric approach to business fluctuations». Dette forskningsprogrammet har stått sentralt i norsk makroøkonomisk forskning, og trenger ikke forklares nærmere her. Noen ganger omtales dette som det Keynesianske forskningsprogrammet, men siden Keynes som kjent var meget skeptisk til bruk av regresjonsanalyser til å tallfeste parametere i de tankeskjema han brukte i sine kortsiktige analyser, er ikke dette navnet godt. Norske økonomistudenter ble tidligere introdusert til et relatert tankeskjema for politikkanalyse i læreboken til Leif Johansen (1965) gjennom kapittel II (*Mål og midler*), likevel uten at Johansen spesielt tok opp økonometriske spørsmål knyttet til konjunkturfenomenet. Kydland har kalt forskningsprogrammet formulert av Koopmans for «the system of equations approach» for å skille det klart fra forskningsprogrammet til Lucas som systematisk bygget på mikrofundament og generell likevektsteori. Kydland (1995) nevner spesielt IS-LM modellen som et eksempel på «the system of equation approach».

Kydland (1995) hevder forøvrig at Koopmans senere ble disillusjonert over det forskningsprogram han tidligere hadde gått inn for:

«When asked in the late 1970s by graduate students at the University of Minnesota in what direction macroeconomics should go, Koopmans is reported by Zvi Eckstein to have said that they should use the growth model» (Kydland, 1995, s. 87).

Det var bruk av makroøkonometriske modeller basert på «system of equations» metoden som Lucas (1976) var kritisk til når det gjaldt å måle virkningene av endringer i økonomisk politikk. Hovedbegrunnelsen hans var at hvis markedsaktørene tilpasset seg i henhold til mikroøkonomisk teori, samt hadde rasjonelle forventninger om fremtiden, ville de estimerte parameterverdiene i de makroøkonometriske ligningssystemene for aggregerte størrelser ikke være invariante overfor valg av økonomisk politikk. Hvor små eller store feil man måtte begå ved å bruke estimerte ligningssystemer til å kvantifisere politikkvirkninger avhenger av konteksten og de konkrete anvendelser, men det er uomtvistelig at Lucas hadde rett i prinsippet. Utenfor det makroøkonomiske fagfeltet har heller ikke denne naturlige angrepsmåten for analyser av virkninger av økonomisk politikk vært kontroversiell, se for eksempel Shoven og Whalley (1984) og Auerbach og Kotlikoff

(1987). De bruker teknologi og preferanser som utgangspunkt for atferdsrelasjonene, ikke tilbuds- og etterspørselsligninger.

På begynnelsen av 1970-tallet hadde Robert Lucas startet et viktig arbeid med det teoretiske grunnlaget for dynamiske likevektsmodeller i et stokastisk miljø der markedsaktørene kontinuerlig får ny informasjon om økonomien og danner seg rasjonelle forventninger om fremtiden. Lucas (1977) hadde som mål å utvikle en konjunkturteori der konjunktorene kunne forklares som et dynamisk likevektsfenomen, men de analytiske komplikasjonene og utfordringene var enorme.

Det var innenfor forskningsprogrammet til Lucas, at Kydland og Prescott (1982) gjorde det avgjørende gjennombruddet. De valgte å ta utgangspunkt i teorien for optimal økonomisk vekst, basert på tidligere arbeider av Robert Solow og andre. Denne modellen kan tolkes som en modell for en markedsøkonomi der de som sparer og investerer i realkapital, baserer sine beslutninger på rasjonelle økonomiske avveininger om konsum over tid. I tillegg tok Kydland og Prescott hensyn til at den optimale sysselsettingen kunne variere med konjunktorene, og ikke nødvendigvis vokse jevnt slik som vekstmodellen forutsatte. Det var velkjent at når denne type modeller blir konfrontert med data, kan en god del av den langsiktige økonomiske vekten henføres til vekst i total faktorproduktivitet, det vil si forbedret teknologi (i vid forstand) som øker produktiviteten til produksjonsfaktorene arbeidskraft og realkapital. Vekst i total faktorproduktivitet blir ikke forklart i modellen, men regnet som en eksogen variabel som økte jevnt over tid.

Men det var verken gode teoretiske eller historiske grunner til å tro at total faktorproduktivitet vokste jevnt over tid. Det var kun en forenklet forutsetning som var naturlig å bruke i vekstteori som fokuserte på hva som bestemte de langsiktige makroøkonomiske trendene. Det var derfor naturlig for Kydland og Prescott å spørre hvordan fluktuasjonene ville bli dersom veksten i total faktorproduktivitet utviklet seg som en stokastisk prosess slik data tydet på. Svaret overrasket både dem og andre økonomer: Disse såkalte «realkonjunktorene» (som Long og Plosser (1983) kalte dem) forklarte hele 2/3 av fluktuasjonene i den økonomiske aktiviteten i USA i etterkrigstiden, målt ved kvartalsvis, sesongjustert BNP.

Denne nye numeriske metoden å analysere økonomiens dynamiske utvikling på, viste seg å være svært fruktbar. Senere har Kydland og Prescotts opprinnelige modell blitt generalisert i ulike retninger, blant annet for å ta hensyn til institusjoner for lønnsdannelse, friksjoner i arbeidsmarkedet, internasjonal handel og kapitalbevegelser, og virkninger av ulike regler og strategier for penge- og finanspolitikk. Kydland og Prescott (1982) tok utgangspunkt i det enkleste likevektsbegrepet de kunne regne på, nemlig fri konkurranselikeveksten, men senere er det blitt mulig å anvende ulike «non-walrasian» likevektsbegreper som gir rikere og mer realistiske implikasjoner for sykliske størrelser knyttet til arbeidsmarkedet, se for eksempel Danthine (1995).

Her i Europa var det i begynnelsen en viss intellektuell motstand mot de nye dynamiske makroøkonomiske teoriene som bygget på rasjonelle forventninger. Men etter hvert har også akademisk makroøkonomisk forskning i Europa blitt sterkt påvirket av forskningen til Lucas, Kydland, Prescott og andre forskere. Takket være disse bidragene, går det ikke lenger noe skarpt skille mellom konjunkturteori og de andre delene av økonomisk teori som dreier seg om økonomisk vekst og ressursallokering i markedsøkonomier. Her i Norden var det ikke norske, men svenske økonomer som først tok opp ideene om rasjonelle forventningers betydning for intertemporal makroøkonomi og økonomisk politikk i sin egen forskning, i første rekke Lars E.O. Svensson og Torsten Persson ved Universitet i Stockholm. Dette skjedde tidlig på 1980-tallet.

7 KYDLAND SOM FORSKER

Hva kjennetegner en forsker fra et lite land som blir tildelt Nobelprisen i økonomi? Et stort talent, sterk forskningsmotivasjon og enorm arbeidskapasitet er nødvendige betingelser for å nå til topps i dag. Kydland har alt dette. Han skjærer dessuten bevisst sin forskningstid og har ikke latt seg ikke friste til avisskriving eller deltakelse i offentlige utredninger. Hvis media spør Kydland om hva han tror renten blir om et år, vil de ikke få svar.

En nyttig egenskap er å ha nok initiativ og pågangsmot til å ta forskerutdannelsen ved et topp universitet i utlandet. Kydland havnet på Carnegie Mellon universitetet fordi

NHH hadde gode forbindelser der, og i ettertid fremstår dette valget som veldig gunstig for en med Kydlands bakgrunn, evner og interesser.

Om Kydland hadde fått Nobelprisen hvis han ikke hadde reist tilbake til USA i 1978 får vi aldri vite, men det kan ikke være tvil om at Kydland i USA ble tilbudt bedre muligheter og et større miljø på hans forskningsfelt sammenlignet med hva NHH kunne tilby. Det gjorde det lettere å fortsette suksessen etter Rules/ Discretion artikkelen. Likevel kan vi ikke utelukke at Kydland kunne ha fortsatt et fruktbart samarbeid med Prescott også fra et ståsted i Bergen.³ Det er en stor utfordring for Norsk forskningsråd og akademiske institusjoner i Norge å legge forholdene godt til rette for at talentfulle grunnforskere slipper å måtte flytte til utenlandske universiteter for å kunne utfolde seg. Men et lite land som Norge må likevel være innstilt på at det viktigste er at grunnforskere får arbeide der de forventede resultatene blir best, enten det er i utlandet eller i hjemlandet.

Kydland forskning er i hovedsak teoretisk, men samtidig kvantitativ og relevant. Han har aldri satset på å bevise generelle teoremer, og har en forskningsprofil som er svært forskjellig fra for eksempel Arrow, Debreu og Samuelson. Men han har heller aldri satset på empirisk forskning uten et tydelig teoretisk utgangspunkt eller formål. Kydlands forskning er for eksempel svært forskjellig fra forskningen til Milton Friedman om pengemengdevariasjoners betydning for historiske konjunkturer, eller Robert Barros dataintensive forskning på økonomisk vekst rundt omkring i verden. Selv om Kydland i hele sin forskerkarriere konsekvent har fulgt forskningsprogrammet til Robert Lucas, har han vært beundringsverdig innovativ med hensyn på valg av metode. Han har også vært svært målbevisst når det gjelder å gjøre de nødvendige forenklinger og abstraksjoner som må til for å komme frem til noe løsbart. Et eksempel er valget av kalibreringsmetode i Business cycle artikkelen fra 1982. Her bruker Kydland og Prescott egentlig samme metode som når fysikere og kjemikere kalibrerer måleinstrumenter. Et annet eksempel er deres ideer om «computational experiments» som et økonometrisk måleredskap (Kydland og Prescott, 1996). Kydland og Prescott argumenterer etter min mening over-

³ Kydland søkte først en dosentstilling på NHH, men fikk en del kritiske kommentarer til sin forskning av bedømmelseskomiteen og kom på 3. plass. Søkerfeltet var imidlertid meget sterkt. I 1981 sendte han inn en søknad om professorat ved NHH, og denne gangen kom han på klar første plass. Men da han fikk tilbudet om professorat ved NHH i 1982, hadde han i mellomtiden fått tilbud om stilling som «tenured» professor ved GSIA, og det var derfor lett å forstå hvorfor han takket nei til professoratet i Norge.

bevisende for at når problemstillingen er å anslå kvantitativt hvor godt en konjunkturteori kan forklare variabiliteten i konjunkturdata, uten å hevde at modellen verken er en komplett eller «den beste» representasjon av data, virker det tryggest å bruke kalibrering fremfor estimering ved likelihood-metoder. Uansett var det ikke mulig å estimere parametrene økonometrisk på en konsistent måte med de metoder og den regnekapasitet som eksisterte på begynnelsen av 1980-tallet.⁴ Business cycle paperet fra 1982 påstår ikke at også andre sjokk enn produktivitetssjokk har betydning for konjunkturteoriene. Kydland og Prescott (1982) gjorde imidlertid ikke noe forsøk på å innføre flere enn én type sjokk, hvilket ikke hadde vært praktisk mulig i 1982.

Kydland er vokst opp samtidig med datarevolusjonen, og helt siden hullkortenes dager tidlig på 1970-tallet, har han brukt datamaskiner aktivt i sin forskning. Antakelig er det et godt råd til unge ambisiøse forskerrekutter i samfunnsøkonomi å lære seg programmering og numeriske metoder for løsning av økonomiske modeller, se for eksempel Amman, Kendrick og Rust (1986). Trolig vil man se mer av computerbasert grunnforskning i økonomi i fremtiden, slik man har sett det i andre vitenskaper.

Den viktigste egenskapen til en Nobelprisvinner er likevel evnen og tålmodigheten til å arbeide langsiktig for å besvare store og viktige spørsmål i den økonomiske vitenskapen. Det er nettopp hva Kydland har satset på, og fremdeles vil satse på i årene som kommer.⁵

8 FRISCH, HAAVELMO OG KYDLAND

Kan vi trekke noen forbindelseslinjer mellom våre tre norske nobelprisvinnere Ragnar Frisch, Trygve Haavelmo og Finn Kydland? Et slående likhetstrekk er at alle tre arbeidet med dynamisk makroøkonomisk teori, selv om det ikke er bidragene til økonomisk teori som ble brukt i begrunnelsen for å tildele Haavelmo Nobels minnepris.⁶ Det er for øvrig interessant at Haavelmo etter krigen valgte forskning i økonomisk teori og ikke økonometrisk teori etter arbeidet med «the probability approach». Bjerkholt (2004)

påpeker at Haavelmo selv flere ganger ga uttrykk for – for eksempel i hans Presidential Address til Econometric Society i 1957 – at det var behov for mer presise teorier slik at den statistiske testingen av teoriene kunne bli lettere. Ifølge Bjerkholt skal Haavelmo også ha gitt uttrykk for at det var nødvendig å «dynamisere Keynes», altså utvikle bedre teorier for konjunkturbevegelser.

Kydland og Prescotts konjunkturteori bygger på det samme analyseskjema som Frisch (1933), med et fundamentalt skille mellom stokastiske sjokk (impulser) og økonomiens transmisjonsmekanisme («propagation mechanism»). Arbeidet til Slutsky (1937) om sykliske fluktuasjoner i akkumulerte stokastiske sjokk har også vært viktig både for Frisch og Kydland.⁷ Som Kydland (1995) påpeker, brukte imidlertid Frisch et statisk likevektsbegrep hentet fra mekanikken, hvor likevekt innebar fravær av bevegelser slik som når en pendel er falt til ro. Det dynamiske likevektsbegrepet til Lucas er helt forskjellig fra dette og utelukker verken stokastiske eller deterministiske bevegelser i økonomien. Kydland (1995) mener at siden Frisch både manglet en dynamisk modell for økonomien og numeriske redskaper for dynamisk likevektsanalyse, var det ikke så rart at hans forskning ikke ble fulgt opp i etterkant.

Hvis vi sammenligner forskningsvolumet til våre tre Nobelprisvinnere i økonomi, er Kydland den som har publisert mest i de internasjonale topp-tidsskriftene. På Frisch og Haavelmos tid var ikke kravet til å publisere i de beste tidsskriftene like høyt som nå. Dette har skaffet Kydland en siteringsfrekvens og internasjonal anerkjennelse som bare noen få andre nålevende europeiske økonomer kan måle seg med.

REFERANSER:

- Amman, H., D. Kendrick og J. Rust (red.) (1996): *Handbook of Computational Economics*, North-Holland, Amsterdam.
- Auerbach, Allan og Laurence Kotlikoff (1987): *Dynamic Fiscal Policy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Backus, D., P. Kehoe og Finn E. Kydland (1992): «International real business cycles», *Journal of Political Economy* 101, 745-775.

⁴ Det er senere blitt utviklet alternativ økonometriske metoder til kalibreringsmetoden, se for eksempel Smets og Wouters (2003).

⁵ På mitt spørsmål antyder Kydland at han er interessert i å forske på monetære sjokk og regler for pengepolitikk. Det som er helt sikkert, er at Kydland ikke kommer til å hvile på sine laurbær i årene fremover.

⁶ Både Lucas, Prescott og Kydland ble tidlig klar over Haavelmo's (1960) investeringsteori som var en forløper for den noe enklere og lettere anvendelige «costs of adjustment» teorien.

⁷ Frisch (1933) nevner for øvrig at han hadde vært influert av Knut Wicksell som hadde gjort bruk av et gyngesteksempel for å få frem hvordan stokastiske impulser (slag mot gyngestenen) kunne føre til sykliske bevegelser (gyngestenen begynner å gyngje).

- Barro, Robert J. og D.B. Gordon (1983a): «A positive theory of monetary policy in a natural rate model», *Journal of Political Economy* 91, 589-610.
- Barro, Robert J. og D.B. Gordon (1983b): «Rules, discretion and reputation in a model of monetary policy», *Journal of Monetary Economics* 12, 101-120.
- Bjerkholt, Olav (2004): «Trygve Haavelmo», upublisert manuskript. Vil bli publisert i Njølstad, Olav (red.) (2005): *Norske Nobelprissvinnere*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Cooley, T. (red.) (1995): *Frontiers of Business Cycle Research*, Princeton University Press, Princeton.
- Danthine, J.P. and J. Donaldson (1995): «Non-Walrasian economies», i Cooley (1995).
- Elster, Jon (1977): «Ulysses and the sirens: A theory of imperfect rationality», *Social Science Information* 16, 469-526.
- Freeman, S. og Finn E. Kydland (2000): «Monetary aggregates and output», *American Economic Review* 90 (5), 1125-1135.
- Frisch, Ragnar (1933): «Propagation problems and impulse problems in dynamic economics». In *Economic Essays in Honour of Gustav Cassel*. G. Allen & Unwin, London.
- Hayashi, Fumio (1982): «Tobin's marginal q and average q: A neoclassical interpretation», *Econometrica* 50, 213-224.
- Haavelmo, Trygve (1954): *A Theory of Economic Evolution*, Contribution to Economic Analysis III, North Holland Publishing Company, Amsterdam.
- Haavelmo, Trygve (1960): *A Study in the Theory of Investment*, University of Chicago Press, Chicago.
- Johansen, Leif (1965): *Offentlig økonomikk*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Koopmans, T.C. (1947): «Measurement without theory», *Review of Economic Statistics* 29, 161-172.
- Koopmans, T.C. (1949): «The econometric approach to business fluctuations», *American Economic Review* 39, 64-72.
- Kungl. Vetenskapsakademien (2004): «Finn Kydland and Edward Prescott's contribution to dynamic macroeconomics»: The time consistency of economic policy and the driving forces behind business cycles, www.kva.se.
- Kydland, Finn E. (1976): «Decentralized stabilization policies: Optimization and the assignment problem», *Annals of Economic and Social Measurement* 5, 249-261.
- Kydland, Finn E. (1994): «Heterogenous agents in quantitative aggregate economic theory», *Journal of Economic Dynamics and Control* 18, 849-864.
- Kydland, Finn E. (1995): «Traditional/recent business cycle theory», *Praktisk økonomi og ledelse*, 1995, 85-92.
- Kydland, Finn E. og Edward C. Prescott (1975): «The inconsistency of optimal policy», *Discussion Paper* 05/75, Norwegian School of Economics and Business Administration, Bergen.
- Kydland, Finn E. og Edward C. Prescott (1977): «Rules rather than discretion: The inconsistency of optimal plans», *Journal of Political Economy* 85, 473-490.
- Kydland, Finn E. og Edward C. Prescott (1982): «Time to build and aggregate fluctuations», *Econometrica* 50, 1345-1371.
- Kydland, Finn E. og Edward C. Prescott (1988): «The workweek of capital and its cyclical implications», *Journal of Monetary Economics* 21, 343-360.
- Kydland, Finn E. and Edward C. Prescott (1990): «Business cycles: Real facts and a monetary myth», *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review* 14 (2), 3-18.
- Kydland, Finn E. and Edward C. Prescott (1991a): «The econometrics of the general equilibrium approach to business cycles», *Scandinavian Journal of Economics* 93, 161-178.
- Kydland, Finn E. and Edward C. Prescott (1991b): «Hours and employment variation in business cycle theory», *Economic Theory* 1, 63-81.
- Kydland, Finn E. og Edward C. Prescott (1996): «The computational experiment: an econometric tool», *Journal of Economic Perspectives* 10(1), 69-85.
- Long, J.B. and C.I. Plosser (1983): «Real business cycles», *Journal of Political Economy* 91, 161-178.
- Lucas, Robert E., Jr. (1972): «Expectations and the neutrality of money», *Journal of Economic Theory* 4, 103-124.
- Lucas, Robert E., Jr. (1976): «Econometric policy evaluation: A critique», In K. Brunner and A. H. Meltzer, *The Phillips Curve and Labor Markets*, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy 1, 19-46.
- Lucas, Robert E., Jr. (1977): «Understanding business cycles». In K. Brunner and A.H. Meltzer, *Stabilization of the domestic and international economy*, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy 5, 7-29.
- Muth, Robert (1961): «Rational expectations and the theory of price movements», *Econometrica* 29, 315-335.
- Nash, John (1950): *Non-cooperative Games*, Ph.D. dissertation, Department of Mathematics, Princeton University, Princeton.
- Selten, R. (1965): «Spieltheoretische Behandlung eines Oligopolmodells mit Nachtragefragheit», *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 121, 301-324 og 667-689.
- Shoven, J. and J. Whalley (1984): «Applied general-equilibrium models of taxation and international trade: An introduction and survey», *Journal of Economic Literature* 22, 1007-1051.
- Slutsky, R.M. (1937): «The summation of random causes as the source of cyclic processes», *Econometrica* 5, 105-146.
- Smets, F. and R. Wouters (2003): «An estimated dynamic stochastic general equilibrium model of the Euro area», *Journal of the European Economic Association* 1, 1123-1175.
- Storesletten, Kjetil og Espen Henriksen (2004): «Nobelprisen tildelt intertemporal makroøkonomi», *Økonomisk Forum* 58, Nr. 8, 25-29.
- Strotz, Robert (1956): «Myopia and inconsistency in dynamic utility maximization», *Review of Economic Studies* 23, 165-180.

GUNNAR BÅRDSEN
Fyrsteamanuensis i samfunnsøkonomi ved NTNU

Carl Barks: ein klassisk økonom?*

Artikkelen gir ei innføring i Carl Barks sine økonomiske teoriar. Eit døme på tolking av analysespråket vert gitt gjennom ei omsetjing til økonomspråk av Barks sin klassiske analyse av tornadopenger.

Carl Barks sin analyse av tornadopenger er rekna for å vera ein klassikar blant teikneserieentusiastar.¹

Analysen er eit perfekt døme på pengepolitisk nøytralitet innanfor den såkalla klassiske modellen, men aldri illustrert med eit så originalt døme som tornadopenger, sjølv om det rettnok var andre som prøvde med liknande.²

Artikkelen har imidlertid ikkje fått den faglege statusen han fortener innanfor økonomifaget. Årsaka til dette ligg truleg at framstillinga av modellen i all sin rikdom gjer bruk av avansert symbol- og språkbruk, for ikkje å snakka om den avanserte topologien, som fell noko tung for vanlege akademiske økonomar. Føremålet med denne artikkelen er difor å gje ei omsetjing av Barks sin imponerende og artikkel i ei framstilling meir høveleg for tradisjonelt utdanna samfunnsøkonomar.

* Eg vil takka Kåre Johansen, Egil Matsen, Ragnar Nymoen, Bjarne Strøm, Ragnar Torvik og ein konsulent for nyttige kommentarar og innspel. Ei særleg takk må rettast til Håvard Hungnes for all hjelp med bakgrunnen til historia.

¹ Artikkelen vart ferdigteikna 14. september 1950 og publisert i mars 1951 i Walt Disney's Comics & Stories 126 under tittelen A Financial Fable. På norsk vart artikkelen utgitt fyrste gongen i februar 1952, berre under tittelen Donald Duck. Utgåva denne tolkinga byggjer på er frå 6. oktober 1992 og har tittelen De varige verdier.

Modellen til Barks er Andeby som ein lukka økonomi, der investeringsetterspurnaden, I , og offentlig etterspurnad, G , ligg fast. I det vidare samlar me difor desse som

$$I + G = C_0 = \text{konstant.}$$

Samla realetterspurnad, Y , vil difor variera med realforbruket C til innbyggjarane:

$$Y = C_0 + C.$$

Realforbruket avheng positivt av realetterspurnaden, som òg er realinntekta,

$$C = C\left(\frac{Y}{+}\right).$$

der me ser bort frå skattar, som òg er faste.

Men varene må jo betalast med pengar M . Konsumprisindeksen P har sjølvsagt verknad for realverdien av pengemengda M . Etterspurnaden etter realpengar $\frac{M^d}{P}$ er veldig enkel i Andeby og er proporsjonalt avhengig av realinntekta

$$\frac{M^d}{P} = k \cdot Y,$$

medan samla tilbod av pengar i Andeby, utanom pengebingen til Skrue McDuck, er gitt ved \bar{M} . Dermed kan jamvekta i pengemarknaden i Andeby skrivast som

$$P \cdot k \cdot Y = \bar{M}.$$

Men det vil sei at det er ein negativ samanheng mellom prinsnivå og aggregert etterspurnad:

$$P = \frac{\bar{M}}{k \cdot Y},$$

den såkalla AnDe-kurva.

Tilbodet av varer avheng av innsatsen av arbeidskraft N :

$$Y = Y\left(\frac{N}{+}\right),$$

som i originalframstillinga er stort sett er representert ved agentane Donald og Fetter Anton. Framstillinga tyder på arbeidskrafta har positivt, men avtakande grenseprodukt:

Dersom alle arbeider like mykje, sei 8 timar kvar dag, vil tilbodet av arbeid liggja fast \bar{N} og dette bestemmer sysselsetjinga. Men arbeidsgivarane vil ikkje betala meir i realløn $\frac{W}{P}$ enn verdien av det som vert produsert av siste tilsette, så Donald og dei andre må godta denne løna.

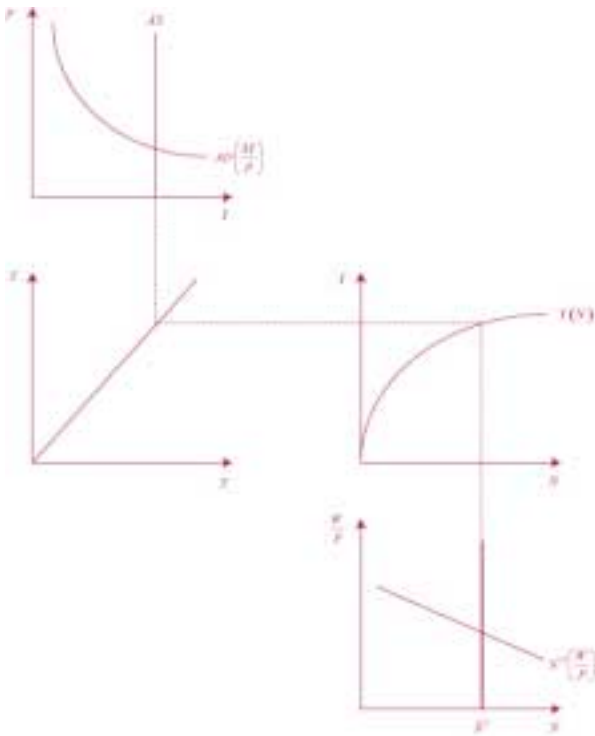

Dermed er produksjonen bestemt som $\bar{Y} = Y(\bar{N})$ og uavhengig av prinsnivået. Det vil sei at den aggregerte tilbods-kurva AS-kurva ligg fast. Dette er omtalen av varemarknaden. Jamvekta i varemarknaden er difor

$$C_0 + C(Y) = Y(N)$$

Om me prøver å etterlikna Barks si grafiske framstillingar i vår enklare grafiske uttrykksform, vert samanhengane som i figuren nedanfor.

Så langt er dette ein ganske enkel modell. Det fyrste originale bidraget er imidlertid analysen til Barks av verknaden av det monetære sjokket utløyst ved tornadoen som spreier pengene til Onkel Skrue jamt utover Andeby $\Delta M > 0$, slik at alle får like mykje.

Det er klart at med meir pengar, vil alle kjøpa meir varer. Dette gjer at etterspurnaden stig, men dersom tilbodet ikkje endrar seg, må prisane stiga:

$$\frac{\Delta P}{\Delta M} = \frac{1}{k \cdot Y} > 0.$$

² Den mest kjende seinare framstillinga er kanhende helikopterpengane til Friedman(1969).

³ Kvantitetsteorien vart oppfunnen av John Locke og vidareutvikla av David Hume og Irving Fisher. Friedman(1956) er den meir raffinerte moderne standardreferansen.

Ein annan måte å sei det på er at når inntekta er konstant, ligg realetterspurnaden etter pengar fast – det minner jo faktisk litt om klassisk kvantitetsteori.³

Det mest imponerende med Barks sin analyse er imidlertid innføringa av heterogene agentar. Denne modelleringa er mykje meir avansert og overtydande i originalversjonen enn me kan vona å få fram med våre grove verkty, men me kan gjera eit forsøk.

For det fyrste opererer Barks med minst tre slag aktørar med både ulike preferansar og ulike forventningsmekanismar. Det fyrste slaget er representert ved Onkel Skrue.

Han har pengar i nyttefunksjonen og rasjonelle forventningar⁴:

Det andre slaget aktørar er representerte ved Ole, Dole og Doffen:

Dei har arbeid i nyttefunksjonen.⁵

For å forenkla framstillinga kan me aggregere resten av aktørane opp til eit tredje slag, representert ved agenten Donald:

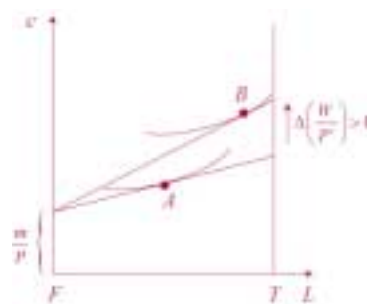
Som me skal sjå nedanfor, har Donald adaptive forventningar. Han vil maksimera nyttefunksjonen $U(c, F)$ som stigande i fritid F og per capita forbruk c , gitt budsjettrestriksjonen

$$c = \frac{W}{P^c}(T - F) + \frac{m}{P^c}$$

der T er samla tid, P^c er forventa prisnivå og m er per capita pengemengd, altså arbeidsfri inntekt. Alt etter kva nytte du har av fritid og forbruk, vil du tilpassa deg slik at samla nytte vil vera størst råd, gitt avgrensinga som budsjettet innebér. Dette er synt i punktet A i figuren nedanfor.

Kva skjer dersom realløna stig? Vel, for det fyrste vil prisen på fritida di verta dyrare, du vil difor ha lyst til å arbeida

meir – dette er substitusjonsverknaden. På den andre sida vil arbeidstida du alt har verta meir verd, sidan inntekta di har gått opp, og dette gir deg råd til å arbeida mindre – dette er inntektsverknaden. Det ser ut til at hjå Donald er det slik at substitusjonsverknaden dominerer – sjå figuren nedanfor – og tilpassinga etter reallønsauken er i punktet B . Sidan dei fleste i Andeby er som Donald, vil det difor vera ei tilbodskurve for arbeid som er stigande i forventa realløn.

Men kva skjer dersom alle får meir pengar? Då må den arbeidsfrie inntekta gå opp $\Delta(\frac{m}{P^c}) > 0$. Det vil sei at det er ein rein inntektsverknad, og alle vil arbeida mindre:

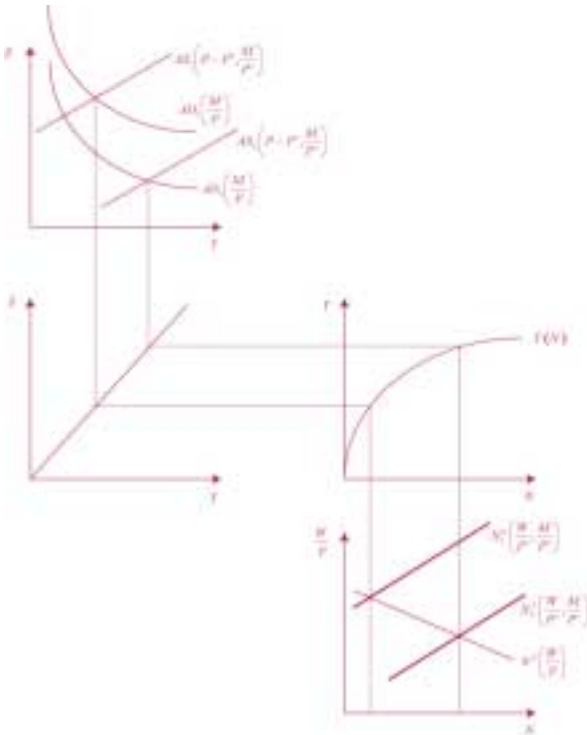

Dermed vil produksjonen falla avdi tilbodskurva etter arbeidskraft skifter inn.

⁴ Den vanlege oppfatninga er at rasjonelle forventningar vart innført i økonomi av Muth(1961).

Me kan prøva å summera opp verknadane i ein figur:

Som Barks peikar på, vil tilbudet av varer gå ned. Samstundes skiftar etterspurnaden opp, slik at prisane stig. I denne analysen vil dermed ekspansiv pengepolitikk virka både kontraktivt og inflasjonsdrivande på kort sikt. Dette er ein veldig uvanleg konklusjon i dette slaget modellar.⁶

Men spørsmålet er om aktørane i økonomien er klar over desse verknadane, eller sagt på anna vis: korleis finn dei forventa inflasjon? Det ser ut til at det er berre Onkel Skrue som har peiling på korleis økonomien fungerer, medan for alle andre kjem prisendringar som ei overrasking. Me kan tilnærma dette med den forventningsmodellen med vanlegvis kallar adaptive forventningar:

$$\Delta P^e = \lambda(P - P^e)$$

slik at forventa prisendringar er ein funksjon av avviket mellom faktisk og forventa prisnivå. Det vil sei at etter kvart som forventa prisnivå stig, vil tilbodscurva for arbeid skifta utover att.

⁵ Ein tilhøyrar på ein presentasjon kalla dette slaget nyttefunksjon for protestantisk.

⁶ Det mest nærliggjande fenomenet må vera så kalla Hollandsk sjuke, sjå Corden (1984), sjølv om det der er tale om gitt arbeidstilbod som vert overført frå konkurranseutsatt til skjerna sektor.

Den samla verknadane er kanhende tydelegare uttrykt i Barks sin notasjon:

Oppsummert vert dermed den aggregerte modellen

$$Y = AD \left(\frac{M}{P} \right)$$

$$Y = AS \left(P - P^e, \frac{M}{P} \right)$$

$$\Delta P^e = \lambda(P - P^e),$$

Så, kva skjer over tid? Etter kvart som prisane stig skifter realløn og realinntekt attende til opphavlege verdiar, folk arbeider like mykje som før, produksjonen går attende til

opphavleg nivå, og alt vert som før. Igjen oppsummerer Barks dette nokså konsentrert:

Barks sin analyse har tydelege trekk me finn att i «Ny klas-sisk økonomi» – sjå Sargent og Wallace (1975). Er Barks dermed ein konservativ økonom, der fokus er på effekti-vitetsaspektet, medan fordelingsaspektet er fråverande? Me kan la konklusjonen i artikkelen tala for seg:

REFERANSAR:

Corden, W. M. (1984): «Booming sector and Dutch disease economics: survey and consolidation». *Oxford Economic Papers*, 36(3), 359-80.

Friedman, M. (1956): «The quantity theory of money—a restatement». I Friedman, M. (red.), *Studies in the Quantity Theory of Money*, 3-21. University of Chicago Press, Chicago.

Friedman, M. (1969): «The optimum quantity of money». I Friedman, M. (red.), *The Optimum Quantity of Money and Other Essays*, kapittel 1, 1-50. Adline Publishing Company, Chicago.

Muth, J. F. (1961): «Rational expectations and the theory of price movements». *Econometrica*, 29, 315-35.

Sargent, T. og N. Wallace (1975): «Rational expectations, the optimal monetary instrument, and the optimal money supply rule». *Journal of Political Economy*, 83, 241-54.

Erling Steigum:

Moderne makroøkonomi

GYLDENDAL AKADEMISK, 2004

ANMELDT AV KJELL ERIK LOMMERUD
INSTITUTT FOR ØKONOMI, UNIVERSITETET I BERGEN

Makroøkonomi-undervisningen på lavere grad – i Norge og andre steder – må kunne sies å ha kjørt seg fast i et spor. Det var ikke mye forskjell på den makroøkonomiundervisningen jeg selv fikk på slutten av syttitallet – med Dornbusch/Fischer i en tidlig utgave og med Arne Dag Sti som en svært inspirerende foreleser – og den undervisningen som ble gitt rundt omkring i landet tyve år senere. Men etter hvert var det klart at forandring måtte tvinge seg fram. For dagens nittenåringer er Ronald Reagans makropolitikk omtrent like fjernt som trekeiserslaget ved Austerlitz. Standardmodellens pengepolitiske institusjoner, med kupongklippere og sentralbankoperasjoner i et obligasjonsmarked, vekker ingen assosiasjoner. Inflasjonsstyring derimot har alle studentene hørt om og er interessert i å lære mer om.

En lærebok i makroøkonomi på norsk og tilpasset norske forhold, men som også tok innover seg pedagogiske endringer i faget..., ville være svært velkommen. For å si det med en gang, Erling Steigums nye bok går en lang vei mot å dekke dette behovet....

På min institusjon, Universitetet i Bergen, kom den nye tid med Bradford DeLong's makrolærebok. Dette var en bok som også fortalte om hvordan makroøkonomiske sjokk virket i en frikonkurransøkonomi, og hvor den keynesianske delen av boken så for seg moderne pengepolitiske institusjoner. DeLong er en bok med mange sterke sider, men også med svakheter. Nettopp fordi den legger sånn an på å være praktisk, blir dens amerikanske fokus veldig tydelig. Faglærer må gjøre en betydelig innsats for å tilpasse stoffet til norske forhold. Det er vel også en bok som ikke gir det samme pussede preget i framstillingen som vi har vent oss til fra de store internasjonale forlagene, men det er forhåpentligvis bare mens vi venter på senere utgaver. En lærebok i makroøkonomi på norsk og tilpasset norske forhold, men som også tok innover seg pedagogiske endringer i faget, som nedtoningen av LM-kurven, ville være svært velkommen. For å si det med en gang, Erling Steigums nye bok går en lang vei mot å dekke dette behovet, selv om boken også har noen problematiske sider.

Kvalitetsreformen medfører også sine utfordringer for makroundervisningen. Opplegget i hvert fall ved Universitetet i Bergen var tradisjonelt to makrokurs med fire uketimer forelesninger, avrundet med mellomfagsmakro, som hos oss var et kurs som fokuserte på valuta og internasjonal makro. Nå er kursene

mindre forelesningsintensive, med tre uketimer, med noe mer gruppeundervisning og innleveringer i stedet. Om dette er «kvalitet» eller ei, skal være usagt, men jeg opplever det som vanskelig å dekke den samme mengden stoff i forelesningene som før. Samtidig har studentene våre nå et innføringskurs i første semester, som også inneholder en del makro – noe som jo burde tilsi at makroundervisningen senere kunne legges noe opp i nivå. Hvordan bør man reagere på disse endringene når det gjelder pensum og kursenes utforming? DeLong's bok er ment å være en ettsemestersbok, men innen et amerikansk opplegg med flere forelesninger enn vi har. Den oppleves som for innholdsrik for ett semester, men må suppleres for å fylle opp makroundervisningen i annet semester. En norsk lærebok burde ideelt sett passe inn med undervisning i ett eller to semestre, ikke halvannet. Med en ettsemestersbok møter man utfordringen om hva man skal fylle resten av makrosekvensen på lavere grad med. Dette skal jeg komme tilbake til, men i utgangspunktet tror jeg Steigums bok mer er en ettsemestersbok enn en tosemestersbok, selv om den kan være litt tykk for det formålet.

DeLong's bok begynner med en lang innføringsdel: Makroøkonomi defineres ved at det dreier seg om de makroøkonomiske hovedstørrelsene og sammenhengen mellom disse. Så er det rett på fakta om disse hovedstørrelsene, med

en innvevd diskusjon om teoretiske problemer om hvordan en definerer og måler for eksempel verdiskaping, inflasjon og sysselsetting. Dette synes jeg har fungert veldig motiverende for studentene, men det legger et visst press på faglærer som må ha de norske tallene på rede hånd. Jeg er veldig glad for at Steigum følger et tilsvarende spor, og dette tar opp omtrent de første hundre sidene. Men denne typen faktabeskrivelser av et lands makroøkonomi blir fort foreldet – så her henger mye på at forfatter og forlag er villige til å revidere boken ofte nok, noe som jeg antar igjen avhenger sterkt av salgstillene.

Hos Steigum er det vanskelige og det noe lettere stoffet klart skilt, ..., så lærer og studenter har et reelt valg om hvordan man skal gå fram

Neste del av Steigums bok følger også et eksempel satt av DeLong, nemlig å begynne med vekst og lang sikt før en tar for seg kortsiktig stabiliseringspolitikk. Dette kan ha pedagogiske fordeler, men medfører også problemer. Etter masse koseprat om utviklingen av BNP, inflasjon, rente og valutakurs, kjører en plutselig rett inn i Cobb-Douglas produktfunksjoner og litt enkel dynamisk formalisme. Overgangen kan synes brå for begynnerstudenter – som kanskje tar sitt første mattekurs parallelt med sitt første makrokurs. Jeg synes imidlertid at Steigum løser dette på en noe bedre måte enn DeLong. DeLong forsøker seg med langtrukken kvasi-derivert uten å derivere formelt, inne i en verbal framstilling. Hos Steigum er det vanskelige og det noe lettere stoffet klart skilt, med en enklere tekst og en mer matematisk framstilling i bokser, så lærer og studenter mer har et reelt valg om hvordan man skal gå fram. Langsiktssiden inneholder også gode kapitler om sysselsetting og arbeidsmar-

ked på den ene siden og om inflasjon og pengeøkonomi på den andre.

Så kommer vi til den kortsiktige stabiliseringspolitikken. Dette vil vel fremdeles bli sett på som den viktigste delen av et første kurs i makroøkonomi. Framstillingen følger stort sett de spor en venter seg i en tekst med keynesiansk tilsnitt og som tar moderne institusjoner innover seg. Først diskuteres multiplikatorvirkninger, så kommer en IS-kurve hvor rentesetting erstatter den gamle LM-kurven. Etter hvert gjennomgås likevel hele den tradisjonelle IS-LM modellen. Det synes jeg er fornuftig. Inflasjonsstyring er én type pengepolitikk. Om de pedagogiske modellene i for sterk grad bygger inflasjonsstyring inn i modellrammeverket, blir det umulig å bruke modellene til å evaluere om inflasjonsstyring er en god eller dårlig pengepolitikk. Men IS-LM modellen får da selvfølgelig en mye knappere plass enn i den type tradisjonell makroundervisning jeg selv ble utsatt for, hvor variasjoner i enhver parameter i modellen ble diskutert med stort og plasskrevende alvor.

I det jeg vil kalle «DeLong-type» framstillinger, oppsummeres fremdeles analysen i et AD-AS diagram. Dette blir AD-AS på en måte som er ganske forskjellig fra den tradisjonelle modellen, med en AD-kurven som faller på grunn av måten inflasjonsstyring gjennomføres av sentralbanken. Høy inflasjon utløser høy rente, som demper aggregert etterspørsel. AD tegnes altså i et diagram med inflasjon og output på aksene, ikke prisnivå og output. Den nye AD-kurven skifter bare hvis inflasjonsmålet skifter, så trass i at den ser svært kjent ut, oppfører modellen seg vesentlig annerledes enn en tradisjonell AD-AS analyse. Jeg synes dette -- med noen betenkeligheter – er en fornuftig framgangsmåte, siden en i hvert fall da får fram tydelig en diskusjon av antakelsene en gjør om tilbudssiden i økonomien. Hvor bratt er AS-kurven på hva slags sikt? Hos Steigum er ikke AD-AS nevnt, diskusjonen tar utgangspunkt i

en Phillipskurve. Jeg tror jeg kanskje her ville supplere undervisningen med egne notater, eller bruke de notatene av Steinar Holden som brukes om «den moderne AD-AS modellen» på Universitetet i Oslo, der i samspill med en mer tradisjonell makrobok, nemlig Blanchard sin.

Jeg burde kanskje understreke helt tydelig at Steigums bok er en bok som tar utgangspunkt i moderne keynesianisme

Jeg burde kanskje understreke helt tydelig at Steigums bok er en bok som tar utgangspunkt i moderne keynesianisme: Ordet realkonjunktur forekommer en eneste gang i boken, så så mye for markedsorientert amerikansk makroøkonomisk analyse og Kydlands Nobelpris. En ytterligere nyvinning hos DeLong var å diskutere hvordan rente ble påvirket av offentlig budsjettunderskudd i en makroramme med klarerende frikonkurransemærker. Dette videreføres ikke her, noe jeg savner. Når Fremskrittspartiet spør om hvorfor vi ikke kan bruke mer offentlige penger, er det ikke noe ordentlig svar at vi ikke kan gjøre det fordi da går rentene opp fordi vi må følge en pengepolitisk regel vi selv har funnet på. En analyse av en markedsbasert modell tror jeg bedre får fram de grunnleggende poengene om hvordan rente er den prisen som må dempe annen aktivitet i økonomien når en annen sektor – den offentlige – presser seg fram. DeLongs frikonkurransemodell er uten konjunktursvingninger, men det ligger snublende nær med en kort diskusjon av realkonjunkturhypotesen i flukt med en slik presentasjon.

Skulle jeg komme med en tredje, mindre innvending mot Steigum, relativt til andre lærebøker jeg har sett på, så kunne internasjonale forhold og valuta kanskje blitt løftet fram noe tidligere. Men stoffet er der.

Enda boka er tykk på nesten 550 sider oppleves den kanskje som noe enklere enn tilsvarende internasjonale lærebøker, dermed får en problemet innen et norsk gammeldags grunnfagsformat hva som skal være fokus og pensum videre i kurssekvensene. Selv tror jeg at jeg ville prøve å få med mesteparten av Steigums bok i et 10-poengs kurs, men da måtte kanskje noe stoff – som vekst – vente til senere i studieprogrammet. Og da oppstår en viss villråde om hva en skal gjøre med makrokurset i semesteret etter. Hvem føler seg kallet til å skrive Makro II, der kanskje markedsorienterte modeller og/eller internasjonale forhold må få en større plass? En «Makro II» bok kunne kanskje diskutere vekst mer inngående enn typiske grunnfagsframstillinger gjør det. Kanskje burde vi gi opp tanken om et Makro II kurs, og i stedet satse på spesialiserte kurs av typen «Internasjonal økonomi og valuta», «Realkonjunktur-analyse» og «Vekst og utvikling»?

Utenlandske lærebøker har ofte svært innholdsrike websider, med ferdige forelesningnotater på lysark, oppgaver, linker, og så videre. Gyldendal må altså ikke bare investere i å holde boka oppdatert, men i disse tilleggsressursene. Det fins alt en oppgavesamling, men den er til salgs, ikke gratis nedlastbar. Jeg har fått oppgitt at det er en del materiale på vei, så dette må evalueres med tid og stunder. DeLong sin webside var kaotisk det første semesteret boka var i salg, så jeg er villig til å gi forfatter og forlag tid: Dette er arbeidskrevende.

Jeg er betydelig positivt innstilt til boka i utgangspunktet, men endelig standpunkt er det vanskelig å ta før den har fått noen bretter og litt krittstøv på seg

Men innvendinger til tross, en lærebok av dette formatet og denne vinklingen tilpasset norske og europeiske forhold har vært savnet. Jeg gleder meg til å prøve den ut i undervisning: Jeg er betydelig positivt innstilt til boka i utgangspunktet, men endelig standpunkt er det vanskelig å ta før den har fått noen bretter og litt krittstøv på seg.

ANNONSE

FLYTTEPLANER?

Vi vet ikke om våre abonnenter flytter mer enn andre, men det virker slik. Hver måned får vi tidsskrifter i retur fordi adressaten har flyttet. Spar oss for ekstra porto og deg selv for forsinkelser.

Meld flytting per telefon 22 31 79 90/telefaks 22 31 79 91,
e-post: sekretariatet@samfunnsokonomene.no eller skriv til oss.

Navn:

Ab.nr./medl.nr:

Ny adresse:

SAMFUNNSØKONOMENES FORENING Postboks 8872 Youngstorget • 0028 OSLO

Arne Jon Isachsen og Geir Bjørnes Høidal:

Globale penger

GYLDENDAL AKADEMISK, 2004

ANMELDT AV LEIV OPSTAD

TRONDHEIM ØKONOMISKE HØGSKOLE, HIST

Boka har ein tittel som skaper forventningar. Globale pengar er ein tittel som fengjar og som er aktuell. Globalisering merkjer vi på mange område, finansmarknaden har endra seg mykje på dei siste 25 åra. Det er heilt andre høve no enn det som var i 1980. Vi treng litteratur som ser nærmare på og analyserer den internasjonale kapitalen. Spørsmålet er så om dette er innfridd i denne boka. Forfattarane skriv at målgruppa er studentar ved høgskule og universitet og boka kan inngå i pensum på eit påbyggingskurs i finansiell økonomi og makroøkonomi. Den vil og fremst vere eit supplement til andre lærebøker. Det er positivt at ein vil lage eit eige arbeidshefte knytta til boka.

Dei 10 første kapitla ser på pengar, rente og valuta meir ut frå eit makroøkonomisk perspektiv, medan dei 2 siste analyserer valutahandel ut frå ein mikroøkonomisk vinkel.

...han har evnen til å kombinere teori med gode eksempel, samstundes som han klarer å popularisere stoffet. Vi finn mange døme på dette i denne boka

Professor Arne J. Isachsen har vore med på å skrive mange lærebøker innafor temaet valuta- og rentepolitikk og han

har evnen til å kombinere teori med gode eksempel, samstundes som han klarer å popularisere stoffet. Vi finn mange døme på dette i denne boka.

Det er ofte nyttig å rette blikket tilbake i tid. Vi får her eit innblikk i betydinga av pengar i Elisabeth I si tid og i den sovjetiske planøkonomien. Greshams lov (Gresham var rådgiver under Elisabeth I) om at «dårlege pengar fordriv gode pengar» ut frå at verdien av pengar blei målt i gull, og dømet frå Sovjetsamveldet viser at pengar kan ha avgrensa verdi som betalingsmiddel. Vi får også eit innsyn i valutamarknaden under Bretton Wood-systemet og ei skildring av dei ulike valutaregima i Norge etter 1945.

Forfattarane ser nærmare på dei to tilfella med fast og flytande kurs, og dette passar godt med det som blir presentert i standard lærebøker. Dette blir kopla mot kjent stoff som kjøpekraftsparitetsteorien. Dette blir drøfta med tal frå amerikansk, tysk og norsk økonomi. Forfattarane ser på det enkle faktum at i eit lukka system må samla gjeld vere lik samla fordringar. Ved å ta utgangspunkt i tal frå utvalde land, diskuterer ein ubalansar i utanriksøkonomien for ein del utvalde land. Enkelt å forstå samstundes som ein får innsikt i drivkrafter i økonomien.

Termin og spotmarknaden har vel blitt standard pensum i mange lærebøker

både innafor makroøkonomi og innafor finanst teori. Dette blir framstilt på ein pedagogisk måte i boka. Forfattarane går ganske grundig til verks for å forklare terminrenter. Dette er framtidig rente utan risiko og denne kan gi viktig informasjon til aktørane i marknaden. Den er jo med på å låse den framtidige renta. Sjølv om dette er ganske avansert stoff har forfattarane lykkast med å få fram budskapet.

Eit eige kapittel dreiar seg om pengar, inflasjon og rente. Dette er kjend stoff frå dei fleste lærebøker. Styrken i boka er nok at det blir synleggjort ved praktiske eksempel.

Temamessig er boka ganske omfattande. Den tek for seg ulike former for sjokk (nominelle og realøkonomiske), presenterer enkel handelsteori og drøftar bruken av oljepengar.

Som venta tek forfattarane opp erfaringane med euro. Dette er stoff som studentar er interessert i å lære meir om

Som venta tek forfattarane opp erfaringane med euro. Dette er stoff som studentar er interessert i å lære meir om. Boka drøftar situasjonen før euro og ser

på etableringa av ein europeisk sentralbank. Eit interessant spørsmål er kva betydning dette får for prisnivået i EU-sonen, ein felles valuta inneber ikkje nødvendigvis eit likt prisnivå.

Den mikroøkonomiske tilnærminga gjev eit innblikk i rollene og åtferda til dei ulike med ulik tilgang til informasjon. Dette er stoff som er ukjend for dei fleste økonomar. Forfattarane gjev ei overtydande forklaring på at resultatet kan bli ein betydeleg variasjon i verdifastsetting av ein valuta.

Boka vil nok vere til god hjelp for målgruppa. Det er likevel vanskeleg å vurdere korleis denne boka blir motteken ved våre høgskular og universitet. Den skal fylle ein plass ved sida av ei anna lærebok og mykje aktuelt stoff som er lett tilgjengeleg over internett til dømes heimesida til Norges Bank.

På mange område vil boka bidra til at studenten får ein aha oppleving og betre forståing for korleis valuta- og rentemarknaden fungerer. Eg har sjølv brukt boka for 3. års studentar med spesialisering innafor finans, og dei har gjeve ei positiv tilbakemelding. Ut frå eit pedagogisk synspunkt har den likevel nokre svake sider. Enkelte tema er svært lettlest, medan andre delar er forholdsvis vanskeleg tilgjengeleg (spesielt dei 2 siste kapitla). Det blir meir forskaren enn pedagogen som skriv, og som student kan ein lett dette av lasset. Framstillinga blir til tider for kort og ein får ikkje med seg poenget. Med alle dei tema som er blitt berørt, så er det nok ikkje så overraskande. Dette er ei vanskeleg avveging, bytteforholdet mellom å gå i breidde eller i djupn.

La meg ta opp nokre punkt som har vore uklart for mine studentar. I kapittel 1 blir pengar definert og der kjem skilet klart mellom M1 og M2-pengar. I kapittel 9 skriv ein derimot mykje om M3-pengar og som ikkje er definert.

Mange læreboksforsattarar er tydeleg på skilet mellom ei endring og eit sjokk

(jf til dømes Burda og Wyplosz). I denne boka blir dette diffust (jf til dømes s 171).

Ved presentasjon av Balassa-Samuelson modellen startar ein med at prisveksten i konkurranseutsett sektor er lik lønnsauken utover produktivitetsveksten (likning 2 s 119). (Dette blir her seinare kopla mot kjøpekraftspariteten). Dette blir framstilt på ein slik måte at det har skapt uvisse hos studentane. Eg fekk følgjande spørsmål: «Er det ikkje slik at det er verdsmarknadsprisen som bestemmer prisnivået i K-sektoren?»

Det er ei utfordring å lage innhaldsregister i ei slik bok. Slik det er presentert her, så er det i varierende samsvar mellom tittel og innhald i kapitlet. Med unntak av kapittel 3, gjeld det alle kapitla frå 2 til og med 8. Det gjer at det blir vanskeleg å orientere seg. Etter mitt syn kunne ein ha vurdert å strukturere presentasjonen på ein annan måte. Som eksempel kan nemnast at i kapittel 7 blir det diskutert om felles pris (personleg set eg lite pris på å kalle det for ei lov jf boks 7.3 s 105), i kapittel 8 blir Balassa – Samuelson modellen presentert (som viser at velstående land har eit høgare prisnivå enn mindre velstående Land) og i kapittel 9 drøfter ein ulikt prisnivå mellom EU-landa. I staden for å sy dette saman og vise samanhengane, blir kvart punkt presentert for seg sjølv.

Ut frå tittelen av boka hadde eg forventa meir analyse på at kapitalen har blitt global, som flyt lett over landegrensene og som avgrensar den nasjonale styringa

Stoffvalet i boka vart meir tradisjonelt enn kva eg hadde forventa. Mykje av dette finn vi igjen i tradisjonelle lærebø-

ker, men med andre symbol. Spørsmålet er om dette kunne ha vore tona noko ned og kanskje valt å gå grundigare til verks på andre felt. Ut frå tittelen av boka hadde eg forventa meir analyse på at kapitalen har blitt global, som flyt lett over landegrensene og som avgrensar den nasjonale styringa. Ein så sentral internasjonal aktør som Soros er til dømes ikkje omtala. Vidare vil ting som skjer på den andre sida av kloden, kunne få stor verknad på den nasjonale økonomien og kan skape sjokk. Sjølv om heile 2 kapittel handlar om sjokk, så er ikkje denne dimensjonen teke opp. Dette er knapt berørt og eg føler meg litt snytt i forhold til tittelen på boka.

På side 12 blir elektroniske pengar så vidt nemnd. Dette er stoff som interesserer mange, og ein kunne vurdert å ha sagt meir om dette i eit globalt perspektiv. Arbitrasje er eit tema som berre blir overflatisk berørt (s 48) sjølv om ein finn mange gode døme på dette i marknaden for globale pengar.

Når boka først tar opp ubalanseproblematikken, så kunne tala ha vore meir oppdatert spesielt frå USA og Asia. Dette er jo eit viktig tema for tida for den internasjonale finanskapitalen og verdsettinga av til dømes USD og Yuan. Nettopp regionale ubalansar er viktig for å forstå mykje av det som skjer rundt oss.

Det har sikkert ikkje vore lett å prioritere kva stoff som skal vere med i ei slik bok, og det er mange ulike meiningar. Uansett så tek boka opp mykje interessant stoff og vil vere til god nytte for mange som er interessert i pengar, rente og valuta.

Årets forskermøte

Det 27. nasjonale forskermøtet for økonomer var lagt til Handelshøyskolen BI i Sandvika, den 6. og 7. januar 2005.

JAN YNGVE SAND
Universitetet i Tromsø

Årets konferanse hadde 94 påmeldte deltakere, og det var 62 innlegg fordelt på 20 parallelle sesjoner. I tillegg var det 3 plenumssesjoner med 4 innlegg. I motsetning til fjorårets forskermøte ble 2005-møtet avholdt før semesterstart, noe som kanskje kan forklare et noe høyere antall påmeldte deltakere. Det ble, i likhet med i 2004, i uformelle fora drøftet hvorvidt man bør vurdere flytting av forskermøtet til mai eller juni. Årsaken til dette er at kvalitetsreformen har gjort at man ved universitetene og høyskolene har mindre tid mellom avslutning av høstsemesteret og oppstart av vårsemesteret.

Forskermetet ble åpnet av rektor ved Handelshøyskolen BI, Torgeir Reve. Han snakket blant annet om «de opprinnelige økonomene», altså samfunnsøkonomene, og de andre økonomene. Videre fremhevet Reve viktigheten av økonomenes deltakelse i samfunnsdebatten som premiss-givere, samt økonomi som en sterk forskningsdisiplin og mente at man kanskje kunne si at vi har en økonomklynge i Norge. I tråd med teoriene om klynger, som Reve er en talsmann for, burde man satse ekstra på sterke klynger. At man bør satse mer på økonomene er selvsagt argumenter som de fleste i salen med letthet kunne slutte seg til.

Forskermetets første plenumsforedrag var todelt, med innlegg fra Karl-Ove Moene, Universitetet i Oslo, og Christian Riis, Handelshøyskolen BI. I lys av tragedien i Sør-øst Asia ble det bestemt at professor Karl-Ove Moene skulle innlede med et innlegg om nødhjelp og gjenreising. Et viktig poeng som Moene fremhevet er at markedets reaksjon i

slike kriser kan være det motsatte av det man ønsker, blant annet gjennom at mat og andre ressurser fjernes fra de kriserammede områdene som har redusert betalingsevne og flyttes til andre markeder hvor betalingsviljen er større. Dette betyr at nødhjelp utenfra i slike kriser er spesielt viktig, fordi man ikke kan forvente at de lokale markedene sørger for tilgang til mat og ressurser. I tillegg vil det være spesielt viktig å sørge for at flaskehalsen i gjenreisingsfasen avhjelpes for å unngå at prisøkningen på disse faktorene spiser opp nødhjelpsmidlene.

Moene gikk så videre med en drøfting av de materielle tapene som følge av krisen basert på arbeidet gjort i samarbeid med Halvor Mehlum ved Universitetet i Oslo. Moene foreslo å benytte en metode som tar utgangspunkt i tap av infrastruktur og produktiv kapital og dets effekt på produksjonen. Man benytter seg av et forholdstall mellom produksjon og kapital, og et estimat på hvor mange personer som er rammet av krisen. Moene anslo at det umiddelbare tapet kan ligge på i størrelsesorden 40 mrd. kroner. I tillegg vil man ha et tap på om lag 10 mrd kroner per år før områdene er gjenreist. Følgelig vil de materielle tapene av krisen fort stige betraktelig om man ikke sørger for en hurtig gjenreising. I slike situasjoner ser man ofte at finansielle forpliktelser knyttet til gjenreising ikke følges opp, og en mulig løsning på dette kan være at man oppretter et nødhjelpsfond. Et slikt fond kan bidra til at man klarer å binde seg til finansiell støtte over en lengre periode. Norge kunne da bidratt med en større sum finansiert av oljefondet. For eksempel ville 60 mrd kroner fra olje-

fondet innebære at man gir fra seg 2.4 mrd kroner per år, gitt dagens handlingsregel, noe som er ekvivalent med 1.5 promille av nasjonalbudsjettet. Forskjellen er imidlertid at man gjennom en fondsløsning kan drive mer langsiktig planlegging av hjelpearbeidet.

I andre del av forskermøtets første plenumsforedrag holdt professor Christian Riis fra Handelshøyskolen BI et foredrag om vertikale kontrakter og konkurransepolitikk. Riis innledet med å redegjøre for noen eksempler hvor slike kontrakter har vært gjenstand for konkurransepolitiske vurderinger, blant annet i bokbransjen, bilbransjen, innen telekommunikasjon og i dagligvarebransjen. Vertikale kontrakter er både kontroversielle og komplekse, og kan ha svært sammensatte konkurransemessige effekter. Slike kontrakter er regulert gjennom §10 i Konkurranseloven, gjennom forbud mot priskontroll, eksklusive kontrakter (deling av markeder) og prisdiskriminering. Det er kjent fra økonomisk teori at kontrakter mellom aktører som sørger for horisontal koordinering er dårlig nytt for konkurransen i markedet, mens kontrakter for bidrar til vertikal koordinering kan være fornuftige gjennom en internalisering av vertikale eksternaliteter. I norsk og europeisk konkurranselovgivning skilles det ikke mellom horisontal og vertikal koordinering, dels av historiske grunner, noe som innebærer at vertikale kontrakter som i utgangspunkt har en positiv effekt på konkurransen er forbudt etter lovens §10, 1. ledd. For å ta høyde for eventuelle positive konkurransemessige effekter av slike kontrakter har man i lovens 3. ledd åpnet opp for unntak.

Riis fremhevet videre at vertikale kontrakter kun vil kunne være et problem dersom disse kan benyttes som et instrument for horisontal koordinering og utnyttelse av horisontal markedsrett, og at slike kontrakter derfor ikke er problematisk dersom man har tilstrekkelig grad av horisontal konkurranse. Vertikale kontrakter er et potensielt problem i situasjoner hvor monopolmakt utfordres, eller når man har oligopolistisk konkurranse. Hensikten med vertikale kontrakter er å løse et kontraktsproblem slik at beslutningstakerne gis de riktige incentivene (dvs. at de får avkastningen av egen innsats). Dette innebærer naturlig nok at når innsats skjermes så reduseres også konkurransen, noe som er i strid med Konkurranseloven. I et eksempel med monopol oppstrøms og imperfekt konkurranse nedstrøms illustrerte Riis blant annet et potensielt "hold-up" problem nedstrøms. En av selgerne i nedstrømsmarkedet kan gi kundene god informasjon (og bedre enn konkurrentene) om produktet, men når kjøpsbeslutningen er

tatt så kan kjøper handle hos den selgeren som tilbyr produktet til lavest pris. Dette ødelegger selgerne i nedstrømsmarkedet sine incentiver til å investere i (spesielt god) produktkunnskap og kan redusere verdiskapningen i næringen. Slike problemer kan løses ved hjelp av vertikale kontrakter enten gjennom kontraktsdesign eller gjennom eierskap, men dette kan redusere konkurransen i nedstrømsmarkedet. I følge Riis vil det være slik at selv om konkurransen reduseres så vil fortsatt gevinsten av den vertikale koordineringen være der. Dette innebærer at en analyse av konkurransesituasjonen derfor må fokusere på koblingene mellom de vertikale kontraktene og utøvelsen av horisontal markedsrett.

Etter lunsj første dag var det klart for plenums sesjon II, hvor professor Erling Steigum ved Handelshøyskolen BI ga et foredrag om Nobelprisen i økonomi for 2004. Steigum nevnte innledningsvis at foredraget i hovedsak ville dreie seg om Finn Kydland. Steigum hadde Kydland som veileder ved NHH i 1974, og kunne fortelle at Kydland da hadde ment at Steigum burde se på sammenhengen mellom Tobins Q og «cost of adjustment»-tilnærmingen. Dette gjorde ikke Steigum, og har angret noe på dette i etterkant. Nettopp denne sammenhengen var senere å finne i en artikkel av Hayashi (1982) og er nå standard i de fleste makroøkonomiske lærebøker. Steigum fremhevet flere ganger i sitt foredrag at man tenkte annerledes rundt økonomisk politikk før 1977, og at Kydland og Prescott sine bidrag påvirket måten økonomer tenkte rundt utforming av økonomisk politikk. Dette er en viktig forklaring på hvorfor nettopp disse to økonomene har fått prisen.

Når Kydland og Prescott presenterte sitt første arbeid på konferanser var ofte mottakelsen at dette måtte være regnefeil. Tidligere mente man at optimal politikk ville fremkomme som løsningen på et kontrollproblem, men det lar seg ikke gjøre å formulere optimal politikk i en optimal kontrollmodell dersom aktørene har rasjonelle forventninger. Kydland og Prescott sin tanke var at dette måtte ses på som en del av et dynamisk spill. Troverdighetsproblemet i økonomisk politikk, hvor offentlige myndigheter kan påvirke privat sektor gjennom forventningsdannelsen, er nå sentralt i moderne makroøkonomi. Gjennom å binde seg til en forutsigbar politikk påvirker dette forventningsdannelsen til aktørene og bidrar til å stabilisere denne.

Steigum fortalte også tilhørerne om Kydlands sans for matematikk og realfag og at studier ved NTH var planen, men som de fleste vet så startet han med sine studier ved

NHH og ble utdannet siviløkonom der. Han flyttet til Carnegie Mellon i 1969. I dette miljøet var flere opptatt av rasjonelle forventninger, og både Lucas og Muth var i staben på denne tiden. Prescott hadde tidligere tatt sin PhD ved Carnegie Mellon var tilbake etter å ha arbeidet i Pennsylvania en tid. I tiden på Carnegie Mellon skrev Kydland et studentarbeid om bindingsproblemet i et spill hvor regjeringen opptrer som leder og sentralbanken som følger. Dette arbeidet ble tildelt Henderson-prisen og var forløperen til 1977-artikkelen til Kydland og Prescott.

Torsdag kveld var det festmiddag i Shippingklubben. Christian Riis var kveldens vert, og loset følget gjennom middag og taler. De som ikke var til stede gikk glipp av kveite, okseindrefilet og sjokoladeterte. Hovedtaler under middagen var Erling Røed Larsen fra Statistisk Sentralbyrå. Hovedtema for talens hans var hvorfor vi økonomer er så upopulære. Dette var et tema som slo godt an hos forsamlingen. Det er sikkert flere av oss som har stilt oss nettopp dette spørsmålet.

Årets vinner av prisen for beste artikkel i Økonomisk Forum og Norsk Økonomisk Tidsskrift ble kunngjort av Eivlev Jansen. Vinneren i år ble Ivar Gaasland ved SNF for artikkelen «Gevinster for Norge ved en liberalisering av matvarehandelen», trykt i Økonomisk Forum nr 1, 2004. Han mottok det grafiske trykket «Bevegelse» av Runi Langum.

Etter maten holdt fjorårets artikkelprisvinner, Karine Nyborg ved Frischsenteret, takk for maten talen. Som en del av hovedretten ble det servert tilbehør som i følge Nyborg utløste hektisk SMS-aktivitet for å avsløre hva man egentlig hadde spist, og man kunne ved Nyborgs bord ikke umiddelbart enes om hva kalvebrissel faktisk var. Både hjerne og sugekjertelen til kalven ble nevnt, men selv om man satt med motstridende informasjon etter SMS-runden ble man i alle fall enige om at det smakte godt. I ettertid har undertegnede kunnet bringe på det rene at kalvebrissel faktisk *er* sugekjertelen til kalven.

Dag to av forskermøtet, fredag 7. januar, startet med det tredje plenumsforedraget. Denne gang var det professor Øyvind Bøhren, Handelshøyskolen BI, som ga en svært interessant forelesning om eierskap og lønnsomhet basert blant annet på resultater fra et større forskningsprosjekt innen «corporate governance». Dette er en problemstilling som er av interesse for både samfunns- og bedriftsøkonomer, men som kanskje tradisjonelt er viet større oppmerksomhet blant bedriftsøkonomene. Bøhren redegjorde inn-

ledningsvis for ti symptomer på dårlig eierskap; blant annet knyttet til faktorer som lite gjeld, lite kommunikasjon med eierne, passive «outside»-eiere og svak kobling mellom prestasjon og lønn. Medisinen som kan kurere dårlig eierskap er knyttet til eierstyringsmekanismer, blant annet i forhold til eierstruktur, styrestruktur, lederstruktur og kapitalstruktur. Bøhren mente at man kanskje burde utvide standard mikroøkonomiske modeller til å inkludere disse eierstyringsmekanismene som innsatsfaktorer, og mente at disse eierstyringsmekanismene ikke er passive faktorer i bedrifter og at disse dermed kan påvirke lønnsomheten i til dels betydelig grad.

Bøhren gikk i sitt foredrag gjennom visse trekk ved eierstruktur, som eiertype, eiervarighet, eierkonsentrasjon, og viste til populære oppfatninger knyttet til effekten av ulike *eiertyper* på lønnsomheten og satt dette så opp mot teori og empiri på området. Når det er snakk om for eksempel eiertyper, så kan man kanskje si at den populære oppfatningen er at staten og utenlandske eiere er verre enn norske eiere, at direkte eierskap er bedre enn indirekte eierskap osv. Et særtrekk ved Norge i forhold til resten av Europa er det lave innslaget av personlig eierskap, samt at det offentlige har en noe høyere eierandel enn tilfellet er for resten av Europa. Det førstnevnte trekket innebærer at det direkte eierskapet i Norge er særlig lavt, og at man ut fra en prinsipal-agent tankegang kanskje ville forvente mindre verdiskapende innsats. På den annen side kan outside-eiere kompensere for svakheten knyttet til manglende styringsincentiver gjennom å være mer kompetente eiere. Når det gjelder *eiervarighet* kan man kanskje hevde at langsiktige eiere oppfattes som bedre enn kortsiktige eiere. Her viste Bøhren at denne oppfatningen kanskje bør revurderes, og at det viser seg at langsiktig eierskap ofte er ulønnsomt eierskap. Ingen konklusjoner er uten forbehold, så også i dette tilfellet. Som en oppsummering trakk Bøhren frem at *egenkapital* spiller i realiteten (minst) to roller; som finansieringskilde og som innsatsfaktor i produksjonen (eierfunksjon).

Selv om undertegnede er en smule inhabil så tillater jeg meg likevel å takke programkomiteen for innsatsen og for administrativ assistanse fra Mona Skjold i Samfunnsøkonomenes Forening. Programkomiteen har bestått av Eirik Gaard Kristiansen, NHH, Jan Yngve Sand, Universitetet i Tromsø, Dag Morten Dalen og Kai Leitemo fra Handelshøyskolen BI. Sistnevnte var komiteens leder. Programkomiteen var skjønt enige om at årets forskermøte var et veldig bra forskermøte. Velkommen tilbake i 2006 og Norges Handelshøyskole i Bergen. ●

IVAR GAASLAND

Artikkelprisen 2004 til Ivar Gaasland

Samfunnsøkonomenes forening deler som kjent hvert år ut en pris – forskerprisen – for den beste artikkelen foregående år i foreningens tidsskrifter, det vil si i Økonomisk forum og Norsk Økonomisk Tidsskrift. Prisen – som er sponset av «De Eldre Herrers Fond» – deles denne gangen ut for 16. gang, og den omfatter en sjekk på 10000 kroner og et grafisk blad. Som i fjor vil årets prisvinner motta et grafisk trykk av kunstneren Runi Langum, kalt «Bevegelse».

Komiteen har i likhet med de to foregående årene bestått av tre eldre herrer: Eilev S. Jansen, Norges Bank, Jan Tore Klovland, Norges Handelshøyskole og Tore Nilssen, Universitetet i Oslo. Bak årets pristildeling ligger en vurdering av de siste numrene av begge tidsskrifter i 2003 og alle numre, bortsett fra det siste i 2004.

Komiteen kan konstatere at konkurransen om artikkelprisen denne gangen har vært gledelig skarp, og den har vurdert mange av bidragene som prisverdige. Likevel, vi har hatt få problemer med å enes om vinneren blant de potensielt verdige prisvinnerne som havnet på den korte listen.

Vinnerartikkelen er aktuell: På bakgrunn av forhandlingene i Verdens Handelsorganisasjon WTO drøfter artikkelen virkningene for Norge av en liberalisering av handelen med matvarer. Til dette formålet brukes en generell likevektsmodell med hovedvekt på norsk matvareproduksjon. Modellen fanger opp kryssleveranser mellom ulike nivåer i matvarekjeden og mellom jordbruk og andre sektorer. Analysen omfatter hele matvareindustrien – også fiske,

havbruk og fiskeribasert næringsmiddelindustri – innenfor samme modellformat.

Analysen fokuserer på gevinster ved en generell og omfattende liberalisering av matvareproduksjonen – eller som forfatteren uttrykker det: den fokuserer på de samfunnsøkonomiske kostnadene ved å opprettholde dagens nivå på statsstøtte og handelsrestriksjoner.

Analysen viser at husholdningenes kjøpekraft kan øke med mellom 2 og 5 prosent hvis tollbarrierer og statsstøtte reduseres til en tredjedel av dagens nivå. Gevinsten skyldes mindre statsstøtte til jordbruket, billigere mat og i noen grad en mer lønnsom fiskerinæring. Tiltaket går hardt utover produksjon og sysselsetting i primærjorbuket og i den jordbruksbaserte næringsmiddelindustrien som ligger nærmest i kjeden, det vil si kjøttforedling og meieridrift.

Slikt kan det bli presseoppslag av, og det ble det også da forskningsrapporten tilfløt pressen på sensommeren i fjor. Og den vakte debatt – fra Norges Bondelag ble det fram-

holdt at forfatteren (og likesinnede) i sine beregninger overser betydningen av å beholde et norsk landbruk, arbeidsplasser i næringsmiddelindustrien, levende bygder og et åpent jordbrukslandskap.¹

Komiteen har på sin side – i tråd med anbefalingene² fra fjorårets prisvinner – lagt vekt på at artikkelen er meget godt skrevet. Den er også grundig – den gir en næringsøkonomisk oversikt over matvareproduksjonen i Norge på en kompakt form.

Og uten at helheten mistes av syne er det blitt plass til mange detaljer der det er relevant for analysen. Siden komiteen er oppriktig glad i både tall og fisk er det fascinerende å lese om tollbarrierene for norsk fiskeeksport. En liten smakebit: «I det viktige EU markedet er tollsatsene spesielt høye for hel reke (12 %), pillet reke (7,5-20 %), røykt laks (13 %), rund sild (15 %) og rund makrell (20 %). For torsk har EU ingen toll på rund fisk, saltfisk og tørrfisk, mens det er litt toll på fryst filet (0,9 %) og klippfisk (3,9 %). Fryst filet av sild og makrell tollbelegges med 3 % i EU, mens rund laks og fiskemat møter tollsatser på henholdsvis 5 % (inkludert eksportavgift) og 5,5 %.» Og i

omtalen av resultatene finner forfatteren at «Beregningsresultatene viser at noe mer av hvitfisken (torsk, sei, hyse, og annen torskefisk) anvendes til saltet og tørket fisk og filet på bekostning av rund fisk...», slik at komiteen på et tidspunkt vurderte om vi under prisutdelingen like gjerne skulle takke for maten i samme vendingen.

Men spøk til side, forfatteren redegjør lettfattelig og klart for modellverktøyet og forutsetningene for analysen. På enkelte punkter er analysen gjennomført under alternative forutsetninger, blant annet når det gjelder substituerbarhet mellom norske og utenlandske jordbruksvarer. Og resultatene av analysen er gitt en presis presentasjon for henholdsvis jordbrukssektoren; fiske, havbruk og foredling og velferdsvirkninger for resten av økonomien.

Vinnerartikkelen har tittelen «Gevinster for Norge ved en liberalisering av matvarehandelen.» og sto i Økonomisk forum nr 1, 2004. Prisvinneren er forsker ved SNF i Bergen og heter Ivar Gaasland.

Eilev S. Jansen, Jan Tore Klovland, Tore Nilssen. ●

¹ «Norge taper på store tollreduksjoner», innlegg i Dagsavisen 09.09 2004 av fagsjef Per Skorge, Norges Bondelag

² Vi kan kalle dem Nyborg-kriteriene, jf. Karine Nyborg: «Fra tørt og korrekt – til kreativt, men slurvete? Norske økonomer som fortellere.» Økonomisk Forum, 57 (6/2003), 15-18.

MELDING FRA REDAKSJONEN:

For at de arbeider som blir publisert i Norsk Økonomisk Tidsskrift og Økonomisk forum skal holde faglige mål, er redaksjonen helt avhengige av fagfeller eller konsulenter. I løpet av 2004 har en rekke kolleger ved ulike institusjoner vurdert innsendte arbeider; deres innsats har vært til uvurderlig hjelp. Redaksjonen vil på denne måten få takket de fagfeller/konsulenter vi har brukt for den innsats som er lagt ned for å videreføre Norsk Økonomisk Tidsskrift og Økonomisk forum som levende og viktige tidsskrifter i det norske økonom-miljøet.

Redaksjonen takker alle våre bidragsytere!

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) er et frittstående og uavhengig forskningsinstitutt under Landbruks- og matdepartementet. NILF driver forskning, utredning, statistikkproduksjon og analyse for landbruks- og matvaresektoren. Vi har totalt 70 medarbeidere og hovedkontor i Oslo. NILF skal gi medarbeiderne gode muligheter for faglig og personlig utvikling. Vi søker ny forskningsdirektør og erfaren forsker til forskningsavdelingen, samt erfaren utreder / rådgiver til utredningsavdelingen.

NILF
Norsk institutt for
landbruksøkonomisk forskning

FORSKNINGSDIREKTØR

Forskningsavdelingen har økende internasjonal publisering. Satsingsområder er blant annet nærings- og handelspolitikk, foretaksøkonomi, entreprenørskap og nyskaping og samspill i leveringskjeder i matvaresektoren. Avdelingen utførte 17 forskerårsverk i 2004. Fjorten av forskerne har kompetanse på doktorgradsnivå.

Forskningsdirektøren skal utvikle og lede avdelingen, drive prosjekt- og medarbeiderutvikling, oppfølging av doktorgradsstipendiater og utvikle NILFs samlede faglige profil og nettverk. NILF vil legge til rette for at forskningsdirektøren kan drive aktiv forskning. Forskningsdirektøren har en viktig rolle for utvikling av NILFs faglige profil og utnyttelsen av samlet kompetanse. NILF søker kandidat med:

- Vitenskapelige kvalifikasjoner minst på doktorgradsnivå, vitenskapelig produksjon, samt erfaring fra utvikling og ledelse av store forskningsprosjekter
- Samfunnsfaglig, fortrinnsvis landbruks-, samfunns- eller foretaksøkonomisk bakgrunn
- Bred innsikt i matvaresektoren; reguleringer, struktur og atferd, innovasjon og omstilling, politiske problemstillinger

FORSKER

NILF søker forsker til forskningsavdelingen. Forskeren skal drive forskning og utredning på høyt faglig nivå og utvikle og lede forskningsprosjekter. Vi søker fortrinnsvis en kandidat med omfattende relevant forskererfaring og følgende kvalifikasjoner:

- Akademiske kvalifikasjoner fortrinnsvis på doktorgradsnivå eller høyere
- Akademisk produksjon og erfaring fra utvikling og ledelse av forskningsprosjekter
- Samfunnsfaglig, fortrinnsvis landbruks-, samfunns-, foretaksøkonomisk eller statsvitenskapelig bakgrunn
- Bred innsikt i matvaresektoren; reguleringer, struktur og atferd, innovasjon og omstilling, politiske problemstillinger

ERFAREN UTREDER / RÅDGIVER

NILF søker medarbeider til utredningsavdelingen. Fagområdet omfatter hele matvaresektoren. Nær kontakt med brukere av våre tjenester er viktig. Avdelingen utnytter NILFs samlede utrednings-, forsknings- og analyseresurser og samarbeider nært med andre relevante fagmiljøer.

Vi søker en person med høyere samfunnsfaglig utdanning, fortrinnsvis innen landbruks-, samfunns-, eller foretaksøkonomi eller statsvitenskap og prosjektlederfaring. Stillingen krever kompetanse innenfor politiske og økonomiske spørsmål knyttet til matvaresektoren. Søkeren må være resultatorientert, ha interesse for fagområdet, god analytisk kapasitet, samt gode samarbeids- og kommunikasjonsevner. Evne til å bygge relasjoner, utvikle prosjekter og kontaktnett innen landbruk og næringsmiddelsektoren vil bli tillagt vekt.

Lønnsvilkår: NILF er innstilt på å tilby konkurransedyktige betingelser. Forskerstillingen lønnes som forsker I, II eller III avhengig av kvalifikasjoner. Stillingene innebærer medlemskap i Statens Pensjonskasse.

Opplysninger: fg. forskningsdirektør Sjur Spildo Prestegard, forskningssjef Agnar Hegrenes, avdelingsleder i utredningsavdelingen Viil Søyland, direktør Ivar Pettersen. Telefon 22 36 72 00 / www.nilf.no.

Søknad med CV sendes NILF, postboks 8024 Dep, 0030 Oslo eller per e-post til ingunn.wood@nilf.no innen 01.03.2005. For stilling som forskningsdirektør ber vi om oversikt over vitenskapelige publikasjoner. Søkere på stilling som forsker og utreder/rådgiver bes også vedlegge vitnemål. For forskerstillingen ønsker vi kopier av de inntil ti mest sentrale vitenskapelige arbeidene. Vi håper spesielt at kvinner og personer med minoritetsbakgrunn vil søke.

B-BLAD

Retur: Samfunnsøkonomenes Forening
PB. 8872 Youngstorget
0028 OSLO

